

LOFLIED OP HET WERK EN DE WET VAN GOD

EEN ONDERZOEK NAAR DE VERHOUDING TUSSEN DE TWEE DELEN VAN PSALM 19

SCRIPTIE TER AFSLUITING VAN DE MASTER KERK EN THEOLOGIE

**UNIVERSITEIT UTRECHT
FACULTEIT GEESTESWETENSCHAPPEN
SUBFACULTEIT GODGELEERDHEID
J.A. MOL, 0450197
25 MEI 2010**

INHOUDSOPGAVE

Inhoudsopgave	1
1 Inleiding	3
1.1 Onderwerp.....	3
1.2 Aanpak.....	5
1.3 Indeling.....	6
2 Tekst en vertaling	7
2.1 Tekst.....	7
2.2 Vertaling.....	8
2.3 Toelichting vertaling.....	10
2.3.1 Vers 4: בָּלִי.....	10
2.3.2 Vers 5: קָנָם.....	11
2.3.3 Vers 7: עַל.....	12
2.3.4 Vers 13: נִקְתְּרוֹת.....	12
2.3.5 Vers 14: זָדִים.....	13
3 Syntactische en literaire analyse	15
3.1 Inleiding.....	15
3.2 Structuur Psalm 19.....	15
3.3 Psalm 19 deel A.....	19
3.3.1 Syntaxis en participanten deel A.....	19
3.3.2 Stijlmiddelen en verbindingen deel A.....	21
3.3.3 Literaire analyse deel A.....	23
3.3.4 Conclusie structuur deel A.....	28
3.4 Psalm 19 deel B.....	29
3.4.1 Syntaxis en participanten deel B.....	29
3.4.2 Stijlmiddelen en verbindingen deel B.....	31
3.4.3 Literaire analyse deel B.....	33
3.4.4 Conclusie structuur deel B.....	37
3.5 Vergelijking structuur deel A en deel B.....	38
3.5.1 Inleiding.....	38

3.5.2	Stijlmiddelen	39
3.5.3	Woordverbindingen.....	40
3.5.4	Conclusie.....	44
4	Theologische betekenis.....	45
4.1	Inleiding	45
4.2	Betekenis tora.....	45
4.3	Thematisch onderzoek	46
4.3.1	Inleiding	46
4.3.2	Psalmen	47
4.3.3	Geschriften	50
4.3.4	Nieuwe Testament.....	51
4.3.5	Conclusie.....	51
4.4	Theologische betekenis koppeling schepping – tora.....	52
4.4.1	Inleiding	52
4.4.2	Relatie schepping – tora: geen?.....	52
4.4.3	Relatie schepping – tora: vergelijkend	53
4.4.4	Relatie schepping – tora: complementair	55
4.4.5	Relatie schepping – tora: contrasterend	56
4.4.6	Conclusie.....	56
5	Conclusie	58
	Literatuur.....	60

1 INLEIDING

1.1 ONDERWERP

In deze masterscriptie staat Psalm 19 centraal. De tekst van Psalm 19 is te onderscheiden in een eerste deel waarin de schepping de heerlijkheid van God prijst (de verzen 2-7), en een tweede deel waarin de wet van God centraal staat (de verzen 8-15). Er zijn auteurs die binnen deze twee delen nog nadere verdelingen maken¹. Echter alle exegeten zijn het erover eens dat het eerste deel van Psalm 19 (vz. 2-7) opmerkelijk anders is van inhoud en stijl dan het tweede deel (vz. 8-15). Dit onderzoek richt zich op de verhouding tussen de delen vs. 2-7 en vs. 8-15. De probleemstelling kan als volgt worden geformuleerd:

Hoe verhouden de twee delen van Psalm 19 zich tot elkaar?

De kern van het probleem betreft het verschil in structuur en thematiek van de twee delen. Verschillende auteurs zijn op grond van de wisseling in structuur en thematiek van mening dat de twee delen oorspronkelijk twee verschillende liederen zijn geweest. Dürr geeft aan dat vanaf ca. 1800 de eerste mening is dat de twee delen géén eenheid vormen vanwege vorm, inhoud, genre en ritme. Een tweede mening is dat het tweede deel aan het eerste zou zijn toegevoegd. Er is volgens Dürr (hij schrijft dit in 1927) weinig aanhang meer voor het standpunt dat Psalm 19 een oorspronkelijke eenheid is². Wat dit laatste standpunt betreft, zegt Dürr dat er ‘nur wenige Vertreter’ worden gevonden. Uit het woord ‘nur’ is af te leiden dat Dürr aangeeft dat voor ca. 1800³ er meer vertegenwoordigers waren van het standpunt dat Psalm 19 een oorspronkelijke eenheid is. Dit is naar mijn mening niet verwonderlijk aangezien de Masoreten de tekst ook als eenheid hebben behandeld. Ook de tekst van de Septuaginta geeft geen directe aanleiding te veronderstellen dat er sprake is van twee psalmen. Er wordt in de uitgave van de Septuaginta in ieder geval niets vermeld in het kritisch apparaat dat erop duidt dat er sprake zou zijn van twee afzonderlijke liederen⁴.

Kraus vindt het onderscheid in thema tussen de twee delen zo opvallend, dat er volgens hem geen nadere verklaring nodig is⁵. Hij noemt de samenvoeging door de traditie een feit⁶. Ook volgens

---

¹ In paragraaf 3.2 wordt hier nader op ingegaan.

² L. Dürr, ‘Frage nach der Einheit von Ps 19’, in: *Beiträge zur Religionsgeschichte und Archäologie Palästinas* (F.S.E. Sellin, hg.v. W.F. Albrigh u.a.), Leipzig 1927, p. 37-38.

³ Dit betreft dus de tijd van voor de Verlichting.

⁴ A. Rahlfs, *Psalmi cum Odis* (Septuaginta, nr. 10), Goettingen 1931, p. 106.

⁵ H.J. Kraus, *Psalmen I* (BKAT, nr. 15), Neukirchen-Vluyn 1978, p. 298.

Schmidt is het vanwege de thematiek zonder meer duidelijk dat hier twee verschillende handen hebben geschreven⁷. Van der Ploeg stelt dat het verschil in ritme ons meteen plaatst voor de vraag van de eenheid van de psalm⁸. Gezien het verschil in genre en ritme is Kittel van mening dat de delen niet van dezelfde dichter kunnen zijn⁹. Er zijn echter ook andere geluiden. Fischer geeft aan dat er nieuwere auteurs zijn die wijzen op een thematische samenhang, alsmede op stilistische verbindingen¹⁰. Deurloo stelt dat theorieën die betogen dat Psalm 19 uit twee onafhankelijke hymnen of fragmenten bestaat, niet te verifiëren zijn¹¹. Hij is met Van Uchelen¹² van mening, dat de interpretatie zich moet laten gezeggen door het lied zoals het tot ons is gekomen.

Om tot een antwoord te komen op de probleemstelling worden de argumenten onderzocht die ervoor (kunnen) pleiten de twee delen als afzonderlijke liederen te zien. Tevens wordt onderzocht wat de betekenis is van de (samenvoeging tot) eenheid van deze psalm. Immers, wanneer de twee delen afzonderlijke liederen zouden zijn, zijn ze niet zonder reden samengevoegd. Voor de veronderstelde redactor moet het helder zijn geweest de delen samen te voegen.

Allereerst worden de belangrijkste argumenten tegen de eenheid van Psalm 19 onderzocht. Deze argumenten zijn te onderscheiden in literaire en theologische argumenten. Op grond van deze argumenten worden subvragen geformuleerd.

Literaire argumenten

1. Zoals reeds weergegeven, is Kittel van mening dat de twee delen niet van dezelfde dichter kunnen zijn, vanwege het verschil in genre en ritme. Oeming is van mening dat er geen formele verbindingen zijn te vinden tussen de verschillende delen van de psalm¹³. In hoeverre stelt het verschil in structuur, genre en ritme ons inderdaad voor de vraag naar de eenheid van de psalm?

---

⁶ H.J. Kraus, *Psalmen I* (BKAT, nr. 15), Neukirchen-Vluyn 1978, p. 306.

⁷ H. Schmidt, *Die Psalmen* (HAT I, nr. 15), Tübingen 1934, p.32.

⁸ J.P.M. van der Ploeg, 'Psalm XIX and some of its Problems', in: *Jaarbericht van het vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Ex Oriente Lux 17*, Leiden 1963, p. 194.

⁹ R. Kittel, *Die Psalmen übersetzt und erklärt* (KAT, nr. 13), Leipzig 1922, p. 68.

¹⁰ I. Fischer, 'Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?', in: *Biblische Notizen, nr. 21*, Munich 1983, p. 16.

¹¹ K.A. Deurloo, 'Psalm 19: Riddle and Parable', in: *K.D. Schunck / M. Augustin (Hg.), Goldene Äpfel in silbernen Schalen*, Frankfurt a.M. 1992, p. 96.

¹² N.A. van Uchelen, *Psalmen* (POT), Nijkerk 1971, p. 130.

¹³ M. Oeming, 'Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet', in: *Verbindungslinien (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle)*, Neukirchen-Vluyn 2000, p. 252.

2. Volgens Van Zyl moeten de twee delen van Psalm 19 twee separate psalmen zijn geweest aangezien er geen karakteristieke uitdrukking of motief vanuit het eerste deel gevonden wordt in de verzen 8-11. Ook is er volgens hem geen trefwoord of enige waarschuwing voor de overgang van vers 7 naar 8¹⁴. Heeft Van Zyl gelijk dat er geen sprake is van enige aanwijzing van verbinding op het gebied van grammatica, stijlmiddelen of trefwoorden?

Theologische argumenten

3. Opmerkelijk is dat in deel A de godsnaam לַאֱלֹהִים wordt gebruikt. In deel B komt alleen de godsnaam יהוה voor. Omdat deel A de naam יהוה niet noemt, kan volgens Morgenstern deel A geen Israëlitisch origineel zijn¹⁵. In hoeverre is het gebruik van de verschillende godsnamen een argument voor het onderscheiden van twee liederen?
4. Vanwege de wisselende thematiek zou het zonder meer duidelijk zijn dat hier twee verschillende handen hebben geschreven. Deel A is een lofprijzing op God in de natuur. Deel B gaat over de heerlijkheid van de tora. Een belangrijk onderzoekspunt hier is de vraag wat verstaan dient te worden onder 'tora'. Wat is de betekenis van tora zoals dit in het tweede deel van Psalm 19 staat?
5. Psalm 19 komt tot ons als een eenheid, ongeacht of deze psalm een oorspronkelijke eenheid is, of dat er sprake is van samenvoeging van de twee delen. De vraag is wat de betekenis is van de psalm. Wat voor idee van schepping veronderstelt de koppeling van de schepping aan de tora?
6. In vervolg op het voorgaande punt, dient de vraag ook andersom gesteld te worden. Wat voor idee van tora veronderstelt de koppeling van de tora aan de schepping?

1.2 AANPAK

Om tot beantwoording te komen van de vraag naar de verhouding van de twee delen van Psalm 19 wordt de voorgestelde methode van Talstra gevolgd. Talstra geeft aan dat exegetisch 'onderzoek' is. Onderzoek betekent zoeken naar taalkundig materiaal, naar historische gegevens en naar inzicht in de processen van schrijven en lezen bij oude en nieuwe lezers van de bijbel. Het onderzoek begint bij het *verzamelen* van aan het Oude Testament verwante teksttradities. Vervolgens wordt

---

¹⁴ A.H. van Zyl, 'Psalm 19', in: *Biblical Essays*, Potchefstroom 1966, p. 150.

¹⁵ A.A. Anderson, *The Book of Psalms I* (NCB), London 1972, p. 167.

het exegetisch onderzoek uitgevoerd met de daarvoor ontwikkelde methoden van *tekstanalyse*. Daarna volgt de *tekstinterpretatie*.

Talstra geeft in zijn boek ‘Oude en Nieuwe Lezers’¹⁶ de wetenschappelijke stand van zaken weer omtrent het uitvoeren van exegese op het gebied van het Oude Testament. De taalkundige en literaire analyse krijgt in de wetenschappelijke benadering van bijbelteksten momenteel hoge prioriteit. Dit betekent niet dat de historisch-kritische benadering, zoals door O.H. Steck beschreven, inmiddels is afgedaan. Talstra doet in het hiervoor genoemde boek een voorstel waarbij de taalkundige en literaire analyse weliswaar prioriteit krijgt, maar waarbij de historisch-kritische benadering niet terzijde wordt gesteld. Integendeel, hij geeft zowel klassieke als moderne analytische methoden een plaats in zijn model. Hij doet een voorstel tot een principiële ordening van de methoden voor tekstanalyse en tekstinterpretatie. Zijn ordening kan als volgt worden weergegeven:

1. Taalsysteem: syntactische analyse;
2. Tekstcompositie: literaire analyse;
3. Reconstructie: diachronie;
4. Dialoog: tekstinterpretatie.

Deze ordening van Talstra is de leidraad die in dit onderzoek van Psalm 19 gevolgd wordt.

1.3 INDELING

Vanuit de hiervoor beschreven aanpak volgt de volgende opbouw van deze scriptie. In hoofdstuk 2 wordt de tekst van Psalm 19 geanalyseerd. Hier wordt met name ingegaan op de grammatica (en voorzover nodig op de betekenis van afzonderlijke woorden) van de tekst van Psalm 19. In hoofdstuk 3 wordt een syntactische en literaire analyse uitgevoerd. Hier zal worden gekeken naar de structuur (stijl, ritme), stijlmiddelen, trefwoorden en het semantisch veld. Hoofdstuk 4 gaat in op de theologische betekenis van de verhouding tussen de twee delen van Psalm 19. De scriptie wordt in hoofdstuk 5 afgesloten met een conclusie.

---

¹⁶ E. Talstra, *Oude en Nieuwe Lezers, Een inleiding in de methoden van uitleg van het Oude Testament*, Kampen 2002

2 TEKST EN VERTALING

2.1 TEKST

- 1 לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד:
- 2 הַשְּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מִגִּיד הַרְקִיעַ:
- 3 יוֹם לְיוֹם יִבְיַע אָמַר וּלְיֵלָה לְלַיְלָה יַחֲוֶה־הַדָּעַת:
- 4 אֵינֶן־אֹמְרִים וְאֵינֶן דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמַע קוֹלָם:
- 5 בְּכָל־הָאָרֶץ יֵצֵא קוֹם וּבְקִצָּה תִּבְלַל מְלִיחָם לְשֹׁמֵשׂ שֵׁם־אֱהֵל בָּהֶם:
- 6 וְהוּא כִּפְתָן יֵצֵא מִחֻפְתּוֹ יֵשִׁישׁ כְּגִבּוֹר לְרוּץ אַרְחַ:
- 7 מְקַצֵּה הַשְּׁמַיִם מוֹצֵאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קִצּוֹתָם וְאֵינֶן נֹסְתָר מִחֻפְתּוֹ:
- 8 תֹּרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ עֲרוֹת יְהוָה נֶאֱמָנָה מִחֻפְיֹמֹת פִּתּוֹ:
- 9 פְּקוּדֵי יְהוָה יִשְׂרָיִם מְשֻׁמְחֵי־לֵב מִצּוֹת יְהוָה בְּרָה מְאִירַת עֵינָיִם:
- 10 יִרְאֵת יְהוָה שְׁהוֹרָה עוֹמֶדֶת לְעַד מְשַׁפְּטֵי־יְהוָה אֲמַת צַדִּיק וַיַּחֲדוּ:
- 11 הַנְּחַמְדִּים מְזֹהָב וּמִפֶּן רֵב וּמִתּוֹקִים מְדַבֵּשׁ וְנִפְתַּת צוֹפִים:
- 12 גַּם־עַבְדְּךָ נִזְתַּר בָּהֶם בְּשִׁמְרָם עֲקֵב רֵב:
- 13 שְׂגִיאוֹת מִי־יָבִין מִנְסֻתְרוֹת נִקְנִי:
- 14 גַּם מְזֹדִים חֲשָׁךְ עַבְדְּךָ אֶל־יִמְשְׁלוּ־בִי אֲזַי אֵיתָם וְנִקְוִיתִי מִפִּשַׁע רֵב:
- 15 יִהְיוּ לְרֵצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהִגִּינוּ לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

De bovenstaande tekst is de Masoretische tekst (MT). De consonantentekst is omstreeks 100 na Chr. tot zijn definitieve vorm gekomen. Daarna is de tekst veelvuldig overgeschreven. De meeste Hebreeuwse handschriften die nog bestaan dateren uit de Middeleeuwen¹⁷. Deze handschriften (handschriften van de Tiberische school, en samengesteld door de Ben Asher familie) zijn gevocabaliseerde handschriften. Van 100 tot aan de Middeleeuwen is de tekst ongevocaliseerd overgeleverd. Ook de versindeling bestond tot die tijd nog niet. De Masoreten hebben naast de vocalisatie echter ook de versindeling aangebracht, door toevoeging van de *sof pasuq* (:), zij het zonder nummering¹⁸. De tekst die ten grondslag ligt aan de thans gangbare uitgaven van de Hebreeuwse bijbel (Biblia Hebraica Stuttgartensia) wordt geboden door een handschrift uit 1009: de codex Leningradensis¹⁹.

De MT wordt als uitgangspunt genomen in dit onderzoek. De keuze voor deze tekst is niet een keuze op basis van historisch onderzoek, maar een keuze op basis van traditie. In de westerse

¹⁷ M.C.A. Korpel, e.a., *Handleiding Exegese Oude Testament* (versie 3.1 – april 2005), Utrecht 2005, p. 5.

¹⁸ M.C.A. Korpel, e.a., *Handleiding Exegese Oude Testament* (versie 3.1 – april 2005), Utrecht 2005, p. 6.

¹⁹ Th.C. Vriezen en A.S. van der Woude, *Oudisraëlitische & Vroegjoodse literatuur*, Kampen 2000, p. 72.

academische theologie wordt de MT van het Oude Testament als vertrekpunt genomen²⁰. In dit onderzoek zal de verscheidenheid aan teksten en teksttradities aan de orde komen, teneinde de hiervoor genoemde keuze voor de MT kritisch te bezien. Een vertaling van deze tekst wordt voorgesteld in de volgende paragraaf.

2.2 VERTALING

- 1** Voor de koorleider, een psalm van David.
- 2a** De hemelen vertellen Gods eer,
2b het uitspansel verkondigt het werk van Zijn handen.
- 3a** De dag roept spraak toe aan de dag,
3b en de nacht maakt kennis bekend aan de nacht.
- 4a** Er is geen spraak, en er zijn geen woorden,
4b hun stem wordt niet gehoord.
- 5a** Over de gehele aarde gaat hun meetsnoer uit
5b en hun boodschap tot aan het einde van de wereld.
5c Voor de zon heeft Hij daarin een tent opgezet.
- 6a** En die is als een bruidegom, die zijn slaapkamer uitgaat,
6b hij is vrolijk als een held om het pad te lopen.
- 7a** Van het einde van de hemelen is zijn opgang,
7b en zijn omloop is over hun einden,
7c en niets is verborgen voor zijn hitte.
- 8a1** De wet van JHWH is volmaakt,
8a2 zij bekeert de ziel;
8b1 het getuigenis van JHWH is betrouwbaar,
8b2 zij geeft de eenvoudige wijsheid.

---

²⁰ E. Talstra, *Oude en Nieuwe Lezers, Een inleiding in de methoden van uitleg van het Oude Testament*, Kampen 2002, p. 50.

- 9a1** De bevelen van JHWH zijn recht,
9a2 zij verheugen het hart;
9b1 het gebod van JHWH is zuiver,
9b2 zij verlicht de ogen.
- 10a1** De vreze van JHWH is rein,
10a2 zij bestaat tot in eeuwigheid;
10b1 de rechtsregels van JHWH zijn waarachtig,
10b2 zij zijn gezamenlijk rechtvaardig.
- 11a1** Zij zijn begeerlijker dan goud,
11a2 ja, dan veel zuiver goud;
11b1 en zoeter dan honing,
11b2 ja, dan honing uit de raat.
- 12a** Ook wordt Uw knecht daardoor gewaarschuwd,
12b in het houden ervan ligt groot loon.
- 13a** Wie bemerkt de afdwalingen?
13b Spreek mij vrij van de verborgen.
- 14a1** Weerhoud Uw knecht ook van hoogmoed;
14a2 laat die over mij niet heersen;
14b1 dan zal ik oprecht zijn
14b2 en vrij zijn van grote overtreding.
- 15a** Laten welgevallig zijn de woorden van mijn mond
15b en de overdenking van mijn hart voor Uw aangezicht,
15c JHWH, mijn Rots en mijn Verlosser.

De vertaling volgt de structuur van de verzen en strofen zoals deze is weergegeven bij de literaire analyse. Hiervoor wordt verwezen naar paragraaf 3.2.

2.3 TOELICHTING VERTALING

Hieronder worden een aantal keuzen toegelicht, die bij de vertaling gemaakt zijn. Hiertoe is het kritisch apparaat van de Biblia Hebraica Stuttgartensia bekeken. Voorzover nodig wordt op punten van discussie ingegaan.

2.3.1 VERS 4: בְּלִי

In vers 4 is drie keer sprake van een ontkenning, waarbij de eerste twee keer het woordje וְאֵין wordt gebruikt en de derde keer het woordje בְּלִי. De vraag is of het woordje בְּלִי kan duiden op de aanwezigheid van een betrekkelijk voornaamwoord. Het antwoord op deze vraag is van belang aangezien het wel of geen gebruikmaken van een betrekkelijk voornaamwoord van invloed is op de betekenis van vers 4. In de vertaling is weergegeven (zonder betrekkelijk voornaamwoord): ‘Er is geen spraak, en er zijn geen woorden, hun stem wordt niet gehoord’. Wanneer בְּלִי duidt op het gebruik van een betrekkelijk voornaamwoord, dan wordt de vertaling: ‘Er is geen spraak, en er zijn geen woorden, waar hun stem niet wordt gehoord’. De vertaling zonder betrekkelijk voornaamwoord geeft aan dat er geen stem wordt gehoord: ‘hun stem wordt niet gehoord’ is een bevestiging van het voorgaande ‘er is geen spraak, en er zijn geen woorden’. De vertaling met een betrekkelijk voornaamwoord geeft aan dat er wel een stem wordt gehoord: ‘waar hun stem niet wordt gehoord’ moet worden opgevat als ‘waar er spraak is, en waar er woorden zijn, dáár wordt hun stem gehoord’.

De Septuaginta heeft in haar vertaling (naast een ontkenning) een betrekkelijk voornaamwoord (ὅν) staan²¹. De Peshitta, de Targum en de Vulgata komen met de Septuaginta overeen: naast een ontkenning hebben zij ook een betrekkelijk voornaamwoord in hun teksten staan^{22,23}. Ondanks dat er geen Hebreeuwse handschriften zijn waaruit een betrekkelijk voornaamwoord blijkt, hebben de Septuaginta en de genoemde andere geschriften dit zo vertaald. Een argument hiervoor is echter niet te vinden. De grammatica’s van zowel Waltke and O’Connor²⁴ als Joüon and Muraoka²⁵ geven geen aanleiding om dit woordje als betrekkelijk voornaamwoord te vertalen. Joüon noemt בְּלִי een zeldzame en exclusief poëtische ontkenning²⁶. Koehler en Baumgartner vertalen בְּלִי met

---

²¹ A. Rahlfs, *Psalmi cum Odis* (Septuaginta, nr. 10), Goettingen 1931, p. 105.

²² F. Delitzsch, *Biblischer Kommentar über die Psalmen* (Biblischer Commentar über das Alte Testament), Leipzig 1894, p. 192.

²³ Opmerkelijk dat de BHS geen verwijzing opneemt hieromtrent naar de Septuaginta en de andere genoemde geschriften.

²⁴ B.K. Waltke and M. O’Connor, *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*, Indiana 1990, p. 603.

²⁵ P. Joüon and T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*, Roma 2006, p. 402.

²⁶ P. Joüon and T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*, Roma 2006, p. 571.

‘zonder’²⁷. Grund geeft aan dat לֹא־ met een participium passief nergens de functie ‘einer negativen Relativpartikel’ overneemt²⁸. Van der Ploeg is van mening dat er in vers 3 geen sprake is van echt, gewoon spreken, maar van een geheimzinnig verkondigen zonder woorden, dat niet voor het oor bestemd is. Dat dit ook in vers 4 bedoeld wordt, blijkt volgens hem duidelijk uit het parallellisme en is de opvatting van de meeste moderne verklaarders²⁹. Hij geeft echter ook aan dat vroegere verklaarders van mening zijn dat het hier erom gaat dat de stem wél wordt gehoord. Hiervoor beroept men zich op vers 5³⁰. Vers 4 zou dan in synoniem parallellisme hiermee staan. ‘Spraak’ en ‘woorden’ moeten dan in de zin van ‘taal’ worden genomen. Ridderbos geeft aan dat voor ‘woorden’ in de zin van ‘taal’ verwezen kan worden naar Genesis 11:1. Moeilijker staat het met ‘spraak’ dat in de zin van ‘taal’ nergens voorkomt. Ook is het dan opmerkelijk dat אמר hier dan een zoveel andere betekenis zou hebben dan in vers 3³¹. Op grond van deze argumentatie ben ik van mening dat we לֹא־ niet met een betrekkelijk voornaamwoord moeten vertalen.

2.3.2 VERS 5: קָוָה

In vers 5a verdient het woord קָוָה aandacht. Letterlijk betekent dit woord ‘hun meetsnoer’. Het is echter de vraag of het woord קָוָה er oorspronkelijk heeft gestaan. Craigie veronderstelt dat de *lamed* per ongeluk is weggevallen³². Hij meent dat de originele vorm קוֹלֵם is en baseert dit op de Septuaginta. Inderdaad hebben zowel de Septuaginta als de symmachus en de Peshitta hier het Griekse woord ‘ φοσγγος ’³³. Dit duidt op de betekenis van ‘geluid’. In het Nieuwe Testament komen we een gedeelte van vers 5 ook tegen. Paulus citeert de Septuaginta letterlijk en gebruikt het woord ‘ φοσγγος ’. Hij past dit toe op de apostolische prediking (vgl. Romeinen 10:18). Volgens Craigie is, zoals gezegd, de originele vorm קוֹלֵם , terwijl Seybold uitgaat van de vorm קָלֵם ³⁴. Ook Kraus kiest ervoor קָו te lezen als een ‘Schallwort’³⁵. Hij baseert zich hiervoor op Jesaja 28: 10 en 13. Delitzsch meent dat we קָו als ‘meetsnoer’ moeten lezen: het meetsnoer is uitgegaan over de ganse aarde, hetgeen betekent dat het de gehele aarde in beslag heeft genomen.

²⁷ L. Koehler and W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (volume 1), Leiden 2001, p. 133.

²⁸ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 25.

²⁹ J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen, dl. 1* (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.137.

³⁰ J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen, dl. 1* (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.137.

³¹ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 164.

³² P.C. Craigie, *Psalms 1-50* (WBC, nr. 19), Waco 1983, p. 178.

³³ K. Elliger en W. Rudolph, *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart 1990, p. 1102.

³⁴ K. Seybold, *Die Psalmen I* (HAT, nr. 15), Tübingen 1996, p. 85.

³⁵ H.J. Kraus, *Psalmen I* (BKAT, nr. 15), Neukirchen-Vluyn 1978, p. 298.

Hij vindt hiervoor een argument in Jeremia 31:39³⁶. Volgens Ridderbos is de betekenis hier dat de hemelen heel de aarde omspannen, waaruit dan voortvloeit dat hun spreken alom wordt gehoord³⁷. Grund sluit hierbij aan en pleit voor een lezing מָאָר in de zin van ‘maat’. Een argument voor haar is de ordening in de schepping, die ook in de verzen 5c-7 terugkomt³⁸. Oeming vertaalt het zelfs met ‘ordering’³⁹. De opties van Craigie en Seybold sluiten aan bij de Septuaginta en lijken aannemelijk. Een belangrijk argument dat tegen hun opvatting pleit is het feit dat er niet één manuscript is dat één van de door hen voorgestelde vormen heeft. Een ander argument om te vertalen met ‘meetsnoer’ is de context van het vers. Terecht stelt Grund dat het hier gaat om de ordening van de schepping. We zien dit inderdaad terugkomen in de verzen 5c-7, waar het gaat over de loop van de zon. Vooralnog handhaaf ik daarom in de vertaling ‘hun meetsnoer’.

2.3.3 VERS 7: עַל

In vers 7 wordt in de MT het woord עַל gebruikt, hetgeen ‘op’ of ‘over’ betekent. Er zijn echter verschillende manuscripten die het woord עַד (‘tot’) hier hebben staan. Ook de Septuaginta (met het woord ἕως) sluit hierbij aan. Waarschijnlijk heeft dit te maken met een verschrijving. Het lijkt mij niet te achterhalen welk woord hier oorspronkelijk heeft gestaan. Diverse exegeten kiezen er dan ook voor om hier עַד te lezen in plaats van עַל. Naar mijn mening zijn beide opties mogelijk. Bij de keuze voor עַד wordt de vertaling van vers 7b: en zijn omloop is tot hun einden. Bij mijn keuze voor het gebruik van עַל (conform de MT) heb ik vertaald: en zijn omloop is over hun einden. Ik heb een lichte voorkeur voor de laatste optie, aangezien hierbij naar mijn mening de loopbaan van de zon op zijn uiterste getekend wordt. Ook is er geen zwaarwegend argument om van de MT af te wijken. Dan geniet de versie van de MT de voorkeur.

2.3.4 VERS 13: נִסְתָּרוֹת

In de vertaling is het woord ‘verborgen’ weergegeven. In de Hebreeuwse tekst wordt het woord נִסְתָּרוֹת gebruikt. Dit woord staat in de niphalaal participium (f. pl.). Koehler and Baumgartner geven als betekenis ‘de verborgen dingen’⁴⁰. Volgens Wehmeier drukt de niphalaal-vorm van סָתַר de

---

³⁶ F. Delitzsch, *Biblischer Kommentar über die Psalmen* (Biblischer Commentar über das Alte Testament), Leipzig 1894, p. 192.

³⁷ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 165.

³⁸ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 28.

³⁹ M. Oeming, ‘Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet’, in: *Verbindungslinien* (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle), Neukirchen-Vluyn 2000, p. 251.

⁴⁰ L. Koehler and W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (volume 1), Leiden 2001, p. 771.

toestand van ‘het verborgen zijn’ uit. Verborgen is datgene dat niet waargenomen wordt. Het woord נִסְתָּרוֹת staat parallel met het eerste woord uit vers 13 שְׁגִיאוֹת. Beide woorden geven de betekenis aan van verborgen zonden⁴¹. Ridderbos stelt dat het woord נִסְתָּרוֹת synoniem is met het woord שְׁגִיאוֹת. Dit volgt volgens hem uit het feit, dat de dichter blijkens het ‘wie bemerkt’ bij ‘afdwalingen’ juist aan de niet-gekende zonden denkt⁴². We kunnen naar mijn mening niet zeggen dat de woorden synoniemen zijn van elkaar. Het woord שְׁגִיאוֹת kunnen we vertalen met ‘afdwalingen’, terwijl het woord נִסְתָּרוֹת de betekenis heeft ‘de verborgen dingen’. Op het eerste gezicht hebben de betekenissen van deze woorden niet met elkaar te maken. Wanneer we echter vers 13 bestuderen, dan zien we hoe de woorden in verhouding tot elkaar staan in het verband van het gehele vers. Van daaruit gedacht lijkt het mij juist het woord נִסְתָּרוֹת te interpreteren op basis van vers 13a. Het gaat hier om verborgen, onbekende zonden. Op grond hiervan kunnen zouden we in vers 13b kunnen vertalen ‘verborgen zonden’. Om de subtiliteit van de grondtekst zoveel mogelijk recht te doen, vertaal ik hier het woord נִסְתָּרוֹת met ‘verborgen’.

2.3.5 VERS 14: זָדִים

Het woord זָדִים is vertaald met ‘hoogmoed’. Aangezien het woord een meervoudsvorm is, zou in de vertaling ook een meervoudsvorm weergegeven moeten worden. In het Nederlands is het lastig om hoogmoed in meervoud weer te geven. De statenvertaling heeft dit woord weergegeven met ‘trotsheden’ en Ridderbos met ‘verwatenheden’⁴³. Dit zijn echter geen alledaagse woorden. We dienen het woord hoogmoed dus in meervoud op te vatten. Hierbij dient dan in ogeschouw te worden genomen dat hoogmoed verschillende aspecten heeft, zoals arrogantie, verwaandheid, neerbuigendheid, zelfingenomenheid, hooghartigheid en ijdelheid. In plaats van hoogmoed zouden we זָדִים ook kunnen vertalen met de hiervoor genoemde woorden. Naar mijn mening dekt het woord ‘hoogmoed’ het meest het geheel van de genoemde aspecten. Ridderbos geeft aan dat זָדִים niet alleen in abstracte zin (verwatenheden) maar ook in concrete zin (verwatenen) kan worden vertaald⁴⁴. Wij zouden dan in plaats van ‘hoogmoed’ moeten lezen ‘hoogmoedigen’. Op grond van het verband met vers 13 (afdwalingen: dit is ook abstract weergegeven) lijkt het mij beter זָדִים in abstracte zin op te vatten en de vertaling met ‘hoogmoed’ te handhaven.

Tenslotte is het opmerkelijk dat de Septuaginta hier heeft vertaald met ‘απο αλλοτριων’. Het kritisch apparaat laat zien dat de Septuaginta uitgaat van een ander Hebreeuws woord. In plaats

⁴¹ G. Wehmeier, ‘סתֵּר str hi. verbergen’, in: Jenni, E. und C. Westermann, *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* (Band II), München 1971, p. 175.

⁴² J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 168.

⁴³ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 161.

⁴⁴ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 169.

van een daleth leest zij een resh. Met een andere vocalisatie komt de Septuaginta uit op haar vertaling ‘απο αλλοτριων’. Deze vertaling betekent ‘van vreemden’. Er zijn echter geen Hebreeuwse manuscripten die de lezing van de Septuaginta kunnen ondersteunen.

3 SYNTACTISCHE EN LITERAIRE ANALYSE

3.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk wordt een syntactische en literaire analyse uitgevoerd op de tekst van Psalm 19. In paragraaf 3.2 wordt de structuur van Psalm 19 geanalyseerd. Paragraaf 3.3 geeft een syntactische en literaire analyse van het eerste deel van Psalm 19 en gaat in op de betekenis hiervan. Voor het tweede deel van de psalm wordt dit in paragraaf 3.4 gedaan. Paragraaf 3.5 beoordeelt of er mogelijke verbindingen zijn op het gebied van grammatica, stijlmiddelen en trefwoorden tussen de twee delen. Ook wordt in deze paragraaf een conclusie getrokken omtrent de verhouding tussen de twee delen van Psalm 19 op grond van de syntactische en literaire analyse.

3.2 STRUCTUUR PSALM 19

Hieronder wordt de structuur van Psalm 19 weergegeven. De vertaling uit paragraaf 2.2 volgt de gehanteerde indeling van de verzen en strofen.

<u>Psalm 19</u>	<u>metrum</u>	<u>Vertaling</u>
1 לְמַנְצֵחַ מְזִמּוֹר לְדָוִד:		Voor de koorleider, een psalm van David.

2a הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֱלֹהִים	4+4	De hemelen vertellen Gods eer,
2b וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מִגִּיד הַרְקִיעַ:		het uitspansel verkondigt het werk van Zijn handen.
3a יוֹם לְיוֹם יִבְרַע אָמַר	4+4	De dag roept spraak toe aan de dag,
3b וּלְיָלֵל לְלַיְלָה יַחְוֶה־דַּעַת:		en de nacht maakt kennis bekend aan de nacht.
4a אֵין־אָמַר וְאֵין דְּבָרִים	4+3	Er is geen spraak, en er zijn geen woorden,
4b בְּלִי נִשְׁמַע קוֹלָם:		hun stem wordt niet gehoord.
5a בְּכָל־הָאָרֶץ יֵצֵא קוֹם	4+3	Over de gehele aarde gaat hun meetsnoer uit
5b וּבְקֶצֶה תָּבֵל מְלִיָּהֶם		en hun boodschap tot aan het einde van de wereld.
--		
5c לְשִׁמֶשׁ שָׁם־אָהֵל בָּהֶם:	4+4+4	Voor de zon heeft Hij daarin een tent opgezet.
6a וְהוּא כַּחֲתָן יֵצֵא מִחַפְּתוֹ		En die is als een bruidegom, die zijn slaapkamer uitgaat,
6b יָשִׁישׁ כְּגִבּוֹר לְרוּץ אֶרֶח:		hij is vrolijk als een held om het pad te lopen.
7a מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצֵאוֹ	3+3+3	Van het einde van de hemelen is zijn opgang,
7b וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם		en zijn omloop is over hun einden,
7c וְאֵין נִסְתָּר מִחַמָּתוֹ:		en niets is verborgen voor zijn hitte.

תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה	8a1	3+2	De wet van JHWH is volmaakt,
מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ	8a2		zij bekeert de ziel;
עֲדוֹת יְהוָה נְאֻמָּה	8b1	3+2	het getuigenis van JHWH is betrouwbaar,
מַחְפִּימַת פִּתִּי:	8b2		zij geeft de eenvoudige wijsheid.
פְּקוּדֵי יְהוָה יִשְׁרִים	9a1	3+2	De bevelen van JHWH zijn recht,
מְשַׁמְחֵי לֵב	9a2		zij verheugen het hart;
מִצְוַת יְהוָה בְּרָה	9b1	3+2	het gebod van JHWH is zuiver,
מְאִירַת עֵינַיִם:	9b2		zij verlicht de ogen.
יִרְאֵת יְהוָה טְהוֹרָה	10a1	3+2	De vreze van JHWH is rein,
עוֹמֶדֶת לְעַד	10a2		zij bestaat tot in eeuwigheid;
מִשְׁפָּטֵי יְהוָה אֱמֶת	10b1	3+2	de rechtsregels van JHWH zijn waarachtig,
צָדִקוֹ יַחְדָּו:	10b2		zij zijn gezamenlijk rechtvaardig.
הַנְּחַמְדִּים מִזָּהָב	11a1	2+2	Zij zijn begeerlijker dan goud,
וּמִפֶּזֶז רַב	11a2		ja, dan veel zuiver goud;
וּמִתּוֹקִים מִדְּבַשׁ	11b1	2+2	en zoeter dan honing,
וְנֹפֶת צוּפִים:	11b2		ja, dan honing uit de raat.
--			
גַּם עֲבָדְךָ נִזְהָר בָּתֵּם	12a	4+3	Ook wordt Uw knecht daardoor gewaarschuwd,
בְּשִׁמְרֵם עֵקֶב רַב:	12b		in het houden ervan ligt groot loon.
שְׁנֵי אֹזֶן מִי־יָבִין	13a	3+2	Wie bemerkt de afdwalingen?
מִנְסַתְרוֹת נִקְנִי:	13b		Spreek mij vrij van de verborgen.
גַּם מִזֵּדִים חֲשֵׁךְ עֲבָדְךָ	14a1	4+3	Weerhoud Uw knecht ook van hoogmoed;
אֶל־יִמְשְׁלוּ־בִי	14a2		laat die over mij niet heersen;
אִז אֵיתָם	14b1	2+3	dan zal ik oprecht zijn
וְנִקִּיתִי מִפֶּשַׁע רַב:	14b2		en vrij zijn van grote overtreding.
יְהִיו לְרֵצוֹן אִמְרֵי־פִי	15a	4+3	Laten welgevallig zijn de woorden van mijn mond
וְהִגִּיז לִבִּי לִפְנֵיךָ	15b		en de overdenking van mijn hart voor Uw aangezicht,
יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:	15c	3	JHWH, mijn Rots en mijn Verlosser.

De structuur van de tekst is het geheel van de tekst bepaald door de delen en hun samenhang. Deze delen zijn opgebouwd uit kleinere delen. Deze kleinere delen hebben een bepaald metrum. Om het metrum dat naar voren komt in Psalm 19 duidelijk te laten zien, zijn de teksten hierboven opgesplitst. Ook de vertaling sluit hierop aan. Het meest opvallend is de wissel in het metrum tussen vers 7 en vers 8. Dit wordt door alle exegeten zo gezien, en als belangrijkste argument gehanteerd om deel A (vz. 2-7) te onderscheiden van deel B (vz. 8-15). Zoals hierboven is weergegeven is het metrum naar mijn mening in deel A overwegend 4+4 (of 4+3), terwijl dit in deel B 3+2 is.

Voor wat betreft deel A zien de meeste exegeten hier een metrum van overwegend 4+4 (of 4+3)⁴⁵. Gese is echter van mening dat het metrum 3+3 is⁴⁶. Uit zijn artikel valt op te maken dat hij hiervoor kiest, omdat hij anders geen parallellisme kan zien in het tweede deel van deel A⁴⁷. Mijns inziens is dat echter van ondergeschikt belang, aangezien het metrum van de tweede strofe goed past bij het metrum van de eerste strofe van deel A. Ook Van der Ploeg wijst op de mogelijkheid van een metrum van 3+3 voor wat betreft de tweede strofe van deel A, maar geeft aan dat ‘de driedigheid van elk vers niet geheel zeker is en de indeling wat geforceerd lijkt’⁴⁸.

In deel B is het metrum overwegend 3+2. Voor wat betreft de eerste strofe is daar geen verschil van mening over onder de exegeten. De tweede strofe van deel B laat mijns inziens een metrum zien van 4+3 afgewisseld met 3+2. Diverse exegeten gaan ook voor de tweede strofe zoveel mogelijk uit van een metrum van uitsluitend 3+2, of proberen hier dichtbij in de buurt te komen⁴⁹. Zij kunnen hier echter alleen toe komen als zij diverse woordjes niet meenemen bij het bepalen van het metrum. Argumenten hiervoor geven zij niet. Het lijkt mij dat zij dit doen vanuit de wens het metrum van de tweede strofe zoveel mogelijk gelijk te zien aan het metrum van de eerste strofe. Wanneer we echter consequent alle woorden meetellen, zoals ook door mij gedaan is in het voorgaande, komen we uit op een metrum van 7 (4+3) afgewisseld met 5 (3+2). Wanneer het gaat over het aantal woorden en de bepaling van de kleinste poëtische begripseenheden, geeft ook Kruger op deze wijze het aantal woorden weer van Psalm 19⁵⁰. Wel is een opvallend detail dat vers 14b geen structuur vertoont van 3+2, maar van 2+3. Tenslotte is het opmerkelijk dat het wisselende metrum van de tweede strofe van deel B overeenkomsten vertoont met zowel het metrum van deel A als met de eerste strofe van deel B.

Op grond van de afwisseling van het metrum ben ik van mening dat we de verzen 12-15 in verbinding dienen te zien met het geheel van Psalm 19 aangezien zowel het metrum 4+3 als 3+2 hierin terugkomt.

---

⁴⁵ Zie hiervoor bijvoorbeeld: A.A. Anderson, *The Book of Psalms I* (NCB), London 1972, p. 167. P.C. Craigie, *Psalms 1-50* (WBC, nr. 19), Waco 1983, p. 177, H. Gunkel, *Die Psalmen* (Handkommentar zum Alten Testament), Göttingen 1926, p. 74, H. Schmidt, *Die Psalmen* (HAT I, nr. 15), Tübingen 1934, p. 31, K. Seybold, *Die Psalmen* (HAT I, nr. 15), Tübingen 1996, p. 86.

⁴⁶ H. Gese, ‘Die Einheit von Ps 19’, in: *Verifikationen, FS G. Ebeling (Alttestamentliche Studien)*, Tübingen, 1991, p. 141.

⁴⁷ H. Gese, ‘Die Einheit von Ps 19’, in: *Verifikationen, FS G. Ebeling (Alttestamentliche Studien)*, Tübingen, 1991, p. 142.

⁴⁸ J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen, dl. 1* (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.136.

⁴⁹ Zie hiervoor bijvoorbeeld: P.C. Craigie, *Psalms 1-50* (WBC, nr. 19), Waco 1983, p. 178, H. Gunkel, *Die Psalmen* (Handkommentar zum Alten Testament), Göttingen 1926, p. 78, H. Schmidt, *Die Psalmen* (HAT I, nr. 15), Tübingen 1934, p. 32.

⁵⁰ P. Kruger, “‘Die Hemel vertel die eer van God’: Natuur, Skriftuur en die bidder in Psalm 19”, in: *Verbum et ecclesia JRG 23 (1)*, Pretoria 2002, p.114-116.

Grund geeft in haar dissertatie over deze psalm geen analyse van het metrum van Psalm 19. Zij geeft wel aan dat de wissel in het metrum tussen de verzen 7 en 8 een argument is voor het onderscheiden van twee liederen⁵¹. Nergens echter werkt zij haar visie op het metrum, zoals in deze paragraaf schematisch weergegeven, concreet uit. Dit stelt ons voor de vraag naar het belang van de analyse van het metrum. Enerzijds moeten we deze analyse niet overschatten, aangezien het metrum slechts één aspect van onderzoek is, anderzijds kan deze analyse één van de middelen zijn om de bijzonderheden van deze psalm op het spoor te komen.

Onderscheid in 2 of in 4 delen?

Ondanks dat Grund geen analyse geeft van het metrum van de psalm, geeft zij wel Psalm 19 schematisch weer⁵². Dit schema komt overeen met de indeling in strofes zoals in deze paragraaf door mij is weergegeven. Naast de onderverdeling tussen deel A (vz. 2-7) en deel B (vz. 8-15) kunnen beide delen nader worden onderverdeeld. Op grond van literaire en thematische argumenten kunnen er 4 strofes worden onderscheiden: deel A1 (vz. 2-5b), deel A2 (vz. 5c-7), deel B1 (vz. 8-11) en deel B2 (vz. 12-15). In het vervolg van dit hoofdstuk wordt op de argumenten hieromtrent nader ingegaan.

Geen cyclische structuur

Van Zyl is van mening dat er sprake is van een cyclische structuur in Psalm 19. Schematisch kan dit als volgt worden weergegeven. Naast de indeling volgens Van Zyl is de door mij gehanteerde indeling weergegeven.

		<u>Van Zyl</u>	<u>Mol</u>
Deel A, strofe 1,	vs. 2-5b	29/30	30
Deel A, strofe 2,	vs. 5c-7	20	21
Deel B, strofe 1a,	vs. 8-9	20	20
Deel B, strofe 1b,	vs. 10-11	20	18
Deel B, strofe 2,	vs. 12-15	29/30	34

Bij de bepaling van het metrum ben ik consequent uitgegaan van het aantal woorden. Van Zyl gaat er vanuit dat het basiselement van de oude Hebreeuwse poëzie de woord- of de gedachte-eenheid is. Wanneer de verzen dan niet allemaal van gelijke lengte zijn, kan de structuur van de

⁵¹ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 39.

⁵² A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 42.

compositie als geheel toch parallel lopen. Gezien het metrum van de individuele verzen van Psalm 19 ziet Van Zyl geen definitief patroon. Wanneer hij echter de lijn van gedachten volgt, ziet hij een cyclische structuur, die overeenkomt met inhoud en metrum⁵³. Hij werkt dit echter niet concreet uit in zijn artikel. De gedachte van een cyclische structuur vind ik intrigerend. Er wordt echter naar mijn mening teveel naar een cyclische structuur toegerekend, daarom acht ik het standpunt van Van Zyl te speculatief.

3.3 PSALM 19 DEEL A

3.3.1 SYNTAXIS EN PARTICIPANTEN DEEL A

Vers 2: De psalm zet in met het bezingen van de eer van God. De hemelen zijn degenen die de eer van God verkondigen. De werkwoorden die in vers 2 worden gebruikt zijn participia. Een participium duidt het voortduren van een handeling aan⁵⁴: de hemelen vertellen (voortdurend) Gods eer en het uitspannel verkondigt (voortdurend) het werk van Zijn handen. De werkwoordsvorm מְסַפְּרִים (vertellen) is een piël-vorm van סָפַר. De piël dienen we hier iteratief (herhalend) op te vatten. In de qal betekent dit woord ‘tellen’, in de piël verandert de betekenis in ‘vertellen’. De werkwoordsvorm מְגִיד (verkondigt) is een hiphil-vorm van גָּדַד. De hiphil heeft een causatieve functie⁵⁵: het uitspannel zorgt voor het verkondigen.

Vers 3: Bij beide regels komt de tijdsdimensie aan het begin van de zinnen twee maal voor (dag/dag en nacht/nacht). Ook is de opbouw van de zinnen 3a en 3b identiek (grammaticaal parallellisme⁵⁶). De structuur van beide regels is als volgt weer te geven: subj.ev., vz + indir. obj. ev., ww. ipf, obj. ev.. De werkwoorden die in vers 3 worden gebruikt zijn imperfecta. Een imperfectum duidt erop dat de handeling aan de gang is⁵⁷. De dag en de nacht zijn heden bezig met hun activiteit. De werkwoordsvorm יִבְיַע (roept toe) is een hiphil-vorm van נָבַע. De dag zorgt ervoor dat de boodschap aan de andere dag bekend wordt gemaakt. De werkwoordsvorm יִתְּנָה is een piël-vorm van חָהַה. Net als in vers 2 heeft ook de piël hier een iteratieve functie. De nacht maakt kennis bekend aan de andere nacht (herhalend).

---

⁵³ A.H. van Zyl, ‘Psalm 19’, in: *Biblical Essays*, Potchefstroom 1966, p. 152-153.

⁵⁴ J.P. Lettinga, *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, Leiden 2000, p. 173.

⁵⁵ J.P. Lettinga, *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, Leiden 2000, p. 79.

⁵⁶ P. Kruger, “‘Die Hemel vertel die eer van God’: Natuur, Skrifuur en die bidder in Psalm 19”, in: *Verbum et ecclesia JRG 23 (1)*, Pretoria 2002, p. 117.

⁵⁷ J.P. Lettinga, *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, Leiden 2000, p. 164.

Vers 4: Dit vers bestaat uit drie korte zinnen. Hiervan zijn de eerste twee zinnen nominale zinnen. Een nominale zin beschrijft een toestand van het subject⁵⁸. In vers 4a wordt geconstateerd dat er geen spraak is en geen woorden zijn. De derde zin is een verbale zin waar het gezegde (נְשָׁמָה) de vorm niph'al participium heeft. Het participium geeft aan dat hun stem voortdurend niet wordt gehoord. In de eerste zin wordt het woord אֶמְרָא herhaald uit vers 3. Opmerkelijk is dat er driemaal sprake is van een ontkenning, waarbij de eerste twee keer het woordje אֵינִי wordt gebruikt en de derde keer het woordje בְּלִי. Zie voor de betekenis van het woord בְּלִי paragraaf 2.3.2. De verkondiging gaat zonder woorden, geruisloos. Bij 'hun stem' gaat het om de stem van de hemelen. Het is mogelijk om 'hun stem' te lezen als de stem van de dag en de stem van de nacht. Het is echter beter om te denken aan de hemelen van vers 2. De hemelen zijn met nadruk voorop geplaatst en nemen daardoor een dominante positie in. De spraak die de dag in vers 3 verkondigt, is zakelijk niet anders dan de inhoud van de verkondiging die door de hemelen geschiedt. Ook het 'hun' van vers vijf slaat op de hemelen en niet op de dag en de nacht⁵⁹.

Vers 5: De zinnen a en b hebben hetzelfde metrum als vers 4. Aandacht vraagt de betekenis van het woord קָנָה. Dit is reeds aan de orde gekomen in paragraaf 2.3.3. Vers 5a geeft aan dat de hemelen de gehele aarde omspannen, en vers 5b zegt dat de boodschap zich uitstrekt tot aan het einde van de wereld. Kortom, er is geen plaats op aarde waar de boodschap niet komt. Vers 5c is de eerste zin van de tweede strofe van Psalm 19. De dichter begint in dit vers met het spreken over de zon. In de zinnen a en c worden werkwoordsvormen gebruikt die beiden in de vorm qal perfectum staan. De qal drukt een handeling uit of duidt een toestand of eigenschap aan⁶⁰. De werkwoorden יָצָא (uitgaan) en שָׂם (opzetten) zijn te kenmerken als handelingswerkwoorden. Met het perfectum drukt de dichter uit dat hij het beschrevene als afgesloten handeling constateert.

Vers 6: Vers 6 begint met een nominale zin. Vervolgens worden in dit vers 3 werkwoorden gebruikt, die allemaal in de qal staan, maar verschillende vormen hebben. De zon wordt vergeleken met een bruidegom die zijn slaapkamer uitgaat, de werkwoordsvorm staat hier in qal participium: יָצָא, hetgeen erop duidt dat dit voortdurend gebeurt. De werkwoordsvorm שָׂם staat in de qal imperfectum en is vertaald met 'hij is vrolijk'. Het imperfectum geeft aan dat hij continu vrolijk is om het pad te lopen. Het laatste werkwoord in dit vers staat in de vorm qal infinitief.

Vers 7: Evenals vers 4 bestaat ook vers 7 uit 3 korte zinnen. Net als bij vers 4 zijn de eerste twee zinnen nominale zinnen, en is de derde zin een verbale zin waar de niph'al participium als

⁵⁸ J.P. Lettinga, *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, Leiden 2000, p. 147.

⁵⁹ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1 (COT)*, Kampen 1955, p. 165.

⁶⁰ J.P. Lettinga, *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, Leiden 2000, p. 78.

werkwoordsvorm is gebruikt. Het participium geeft aan dat er voortdurend niets is verborgen voor de hitte van de zon.

Participanten

Participanten in deel A zijn de hemelen (het uitspansel) en de zon. Het gedeelte begint met de hemelen (vers 2), gaat over op de zon (vers 5c) en tenslotte komen de hemelen en de zon bij elkaar in vers 7. Naast de hemelen en de zon, kunnen ook de dag en de nacht als participanten worden genoemd. De participanten in deel A zijn allemaal schepselen (vgl. Genesis 1) en staan allen in deze psalm ten dienste aan de verheerlijking van Gods glorie. Opmerkelijk is dat het woord לַאֲלֹהִים (God) slechts éénmaal voorkomt (vers 2). Overigens komt het woord (zon) שֶׁמֶשׁ ook slechts éénmaal (vers 5) en het woord שָׁמַיִם hemelen tweemaal (verzen 2 en 7) voor. Het woord שֶׁמֶשׁ (zon) wordt hier mannelijk gebruikt. Vandaar dat er ook mannelijke beelden worden gebruikt⁶¹.

3.3.2 STIJLMIDDELEN EN VERBINDINGEN DEEL A

In deel A van Psalm 19 zijn verschillende stijlmiddelen, maar ook woordgroepen en verbindingen tussen woorden te constateren. Na behandeling van de stijlmiddelen (parallellisme, chiasme, merisme en inclusio), wordt ingegaan op woordgroepen en woordverbindingen binnen deze psalm.

Parallellisme

Het voornaamste kenmerk van de Hebreeuwse poëzie is het parallellisme van de versdelen (het zogeheten parallelismus membrorum)⁶². Ook in Psalm 19 komen vele parallellismen voor. In de volgende verzen van deel A zien we parallellismen: 2a-2b, 3a-3b, 4a1-4a2-4b, 5a-5b, 6a-6b, 7a-7b.

Chiasme

In het eerste deel van Psalm 19 is tweemaal sprake van een chiasme. We vinden deze als eerste in vers 2. Hierbij is de inhoud van regel 2b eigenlijk een herhaling van de inhoud van regel 2a. De inhoud van vers 2 is in structuur als volgt weer te geven: a-b-c-c'-b'-a'. Ook in de zinnen 7a-7b wordt gebruikgemaakt van het stijlmiddel chiasme.

---

⁶¹ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 165.

⁶² Th.C. Vriezen en A.S. van der Woude, *Oudisraëlitische & Vroegjoodse literatuur*, Kampen 2000, p. 97.

Merisme

In vers 3 worden de woorden יום en לַיְלָה allebei tweemaal genoemd, die samen een merisme vormen. Daarnaast meent Grund met de voltooiing van de woorden הַשָּׁמַיִם en הַרְקִיעַ uit vers 2 door de woorden הָאָרֶץ en תִּבְלָה in vers 5ab een merisme te zien⁶³.

Inclusio

Vanwege het gebruik van הַשָּׁמַיִם in de verzen 2 en 7 is hier volgens Fischer sprake van een inclusio. Bovendien wordt vers 7 zo verbonden aan vers 5ab⁶⁴. In de literaire analyse wordt hier nader op ingegaan.

Woordgroepen

- In de verzen 2 en 3 worden vier verschillende werkwoorden gebruikt inzake vertellen en verkondigen, namelijk סָפַר, נָגַד, נָבַע, חוּה. Dit is als een aparte woordgroep te karakteriseren.
- De woorden הַשָּׁמַיִם (hemelen), הַרְקִיעַ (uitspansel), יוֹם (dag), לַיְלָה (nacht) en שֶׁשׁ (zon) behoren tot een woordgroep van hetzelfde semantisch veld. Eventueel kunnen hier de woorden הָאָרֶץ (aarde) en תִּבְלָה (wereld) aan worden toegevoegd. Deze woorden behoren tot de schepping van God (zie Genesis 1) en worden in deze psalm ingeschakeld bij het vertellen van Gods eer. De functie van al deze woorden in deze psalm is de verkondiging van de eer van God in de schepping van God.
- Een andere woordgroep vormen de woorden אָמַר (spraak), דָּעַת (kennis), דְּבָרִים (woorden), קוֹל (stem) en מְלָה (boodschap). Deze woorden hebben te maken met het semantisch veld van woorden rondom de boodschap.

Woordverbindingen

- In paragraaf 3.3.1 is reeds gewezen op de gelijke syntactische opbouw van de verzen 4 en 7. Naast de gelijke structuur is er ook verbinding doordat er in beide verzen sprake is van het gebruik van ontkenning. In vers 4 is er driemaal sprake van ontkenning: de eerste tweemaal door middel van het gebruik van אֵין en éénmaal door middel van בְּלִי. De tweevoudige ontkenning אֵין uit vers 4 komt éénmaal terug in vers 7.
- In de verzen 5 en 7 komt het woord קִצָּה (einde) drie maal voor. In de verzen 5 en 7a wordt dit woord gebruikt in de singularis (mannelijk). In vers 7b komt dit woord voor in de pluralis (vrouwelijk).

---

⁶³ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 31.

⁶⁴ I. Fischer, 'Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?', in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 20.

- In vers 6a wordt hetzelfde werkwoord ‘uitgaan’ gebruikt als in vers 5a. Tevens kan er verbinding gezien worden met het woord ‘opgang’ in vers 7a. De woorden zijn allen afgeleid van het grondwoord יצא.
- De psalm zet in met het woord van הִשְׁמַחְתִּי. Dit woord wordt ook in vers 7 weer gebruikt. Hierboven is reeds weergegeven dat er volgens Fischer sprake is van een inclusio. Hoewel ik het daar niet mee eens ben, laat dit onverlet dat het opmerkelijk genoeg is dat het woord הִשְׁמַחְתִּי in beide strofes genoemd wordt.

We dienen ons wel af te vragen hoe we de woordvergelijking moeten waarderen. Dienen we achter elk woord(gebruik) een specifieke betekenis te zoeken? Oeming waarschuwt tegen overwaardering van woordvergelijking. Hij constateert in het nieuwere psalmenonderzoek een sterke tendens tot overwaardering⁶⁵. Oeming heeft hier wel een punt naar mijn mening. Er dient niet koortsachtig gezocht te worden naar verbindingen, waarbij de wens de vader is van de gedachte. Anderzijds dienen we alert te zijn de subtiliteit van de dichter en de diepte van het Hebreeuws niet over het hoofd te zien. Juist in poëzie liggen er veel aanwijzingen voor de bedoeling van de dichter in opbouw en woordgebruik van het gedicht. Dit geeft een spanningsveld weer, waarbij het zoeken is een juiste koers te varen. Naar mijn mening dient het onderzoek verricht te worden met een attitude van gezonde kritische reflectie. De waardering van bovengenoemde woordverbindingen komt nader aan de orde in de volgende paragraaf.

3.3.3 LITERAIRE ANALYSE DEEL A

De psalm zet na het opschrift (vers 1) in met een chiasme. De twee zinnen van vers 2 staan parallel aan elkaar, waarbij de structuur als volgt is weer te geven: a - b - c - c' - b' - a'. Kruger merkt terecht op dat het onmogelijk is om in een vertaling de literaire strategie tot uitdrukking te brengen⁶⁶. Door het gebruik van het chiasme wordt de dynamiek van de lof van God centraal gesteld:

- (a) *De hemelen*
 (b) *vertellen*
 (c) *Gods eer*
 (c') *het werk van Zijn handen*
 (b') *verkondigt*
 (a') *het uitpansel*

⁶⁵ M. Oeming, ‘Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet’, in: *Verbindungslinien (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle)*, Neukirchen-Vluyn 2000, p. 260.

⁶⁶ P. Kruger, “‘Die Hemel vertel die eer van God’: Natuur, Skriftuur en die bidder in Psalm 19”, in: *Verbum et ecclesia JRG 23 (1)*, Pretoria 2002, p. 117.

De lof van God (Gods eer c.q. het werk van Zijn handen) is het centrale thema van het eerste deel van de psalm. Als een geweldig aanvangsakkoord zet de psalm hiermee in. De hemelen zijn degenen die de eer van God verkondigen. De parallelstelling van de twee zinnen van vers 2 laat zien dat de *eer van God* zich in het *werk van God* tekent⁶⁷. God zelf wordt in deel A niet meer bij Zijn naam יְיָ genoemd. Door de inzet van de psalm is het overduidelijk dat het om God gaat, het is dan ook niet nodig Zijn Naam nogmaals te noemen. Wel wordt God nog genoemd in vers 5c, maar dan als ‘Hij’ (3^e persoon enkelvoud). Hierdoor staat vers 2 centraal boven en in deel A. Door het niet meer noemen van de naam יְיָ, blijft de nadruk op Gods eer uit vers 2 centraal staan. Gods eer tekent zich af in het werk van Zijn handen, de schepping.

Vers 3 geeft twee zinnen die grammaticaal precies gelijk zijn opgebouwd. De tijdsdimensie (dag/dag en nacht/nacht) gaat in deze zinnen voorop. Hierop valt dan ook de nadruk. De dag en de nacht worden bij het vertellen van Gods eer c.q. het werk van Zijn handen ingeschakeld. In het noemen van de dag en de nacht kunnen we twee delen zien die een geheel omvatten (merisme). De dag en de nacht omvatten hier het geheel van de tijd. De verkondiging van de eer van God gaat dag en nacht door, er is geen moment dat deze verkondiging stopt. Opmerkelijk is dat er in de verzen 2 en 3 vier verschillende werkwoorden worden gebruikt, die allen op hetzelfde betekenisveld zich bevinden: vertellen, verkondigen, toeroepen en bekend maken. Door middel van het gebruik van verschillende woorden wordt de verkondiging, het vertellen, eigenlijk van alle kanten onderstreept. De participia in vers 2 laten zien dat dit voortdurend aan de gang is. De imperfecta in vers 3 laten zien dat dit heden aan de gang is. De gebruikte werkwoordsvormen benadrukken de intensiteit van de verkondiging: het is heden aan de gang (imperfecta) en voortdurend (participia). De werkwoordsvormen in de verzen 2 en 3 staan in spiegelbeeld tegenover elkaar. Vers 2 gebruikt eerst een piël en dan een hiphil, terwijl vers 3 eerst een hiphil gebruikt en daarna een piël (de piël duidt op het herhalende karakter, terwijl de hiphil causatieve betekenis heeft). Hierin zien we een harmonieus geheel rondom de verkondiging. De hemelen, het uitspannel, de dag en de nacht zijn actief bezig: ze vertellen, verkondigen, roepen toe en maken bekend de eer van God in Zijn eigen werk. Na de verzen 2 en 3 worden geen werkwoorden meer gebruikt van verkondigen of vertellen. Hiermee is de presentatie van de verkondiging in vers 3 afgesloten⁶⁸.

---

⁶⁷ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 17.

⁶⁸ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 17.

In vers 5ab vinden we de ruimtelijke (geografische) dimensie van de verkondiging. De hemelen omspannen de gehele aarde (het perfectum duidt dit aan als afgesloten handeling) en daarom gaat de boodschap uit tot aan het einde van de wereld. Tussen de tijdsdimensie (vers 3) en de ruimtelijke dimensie (vers 5) staat vers 4. Terecht stelt Fischer dat dit vers de logische gedachtegang onderbreekt tussen vers 3 en vers 5⁶⁹. De eerste twee zinnen uit vers 4 staan parallel aan elkaar en zeggen ook hetzelfde: ze geven aan dat de verkondiging zonder spraak is, zonder woorden. Dit mondt uit in de uitroep (derde zin van vers 4): hun stem wordt niet gehoord! Vers 4 grijpt hier door het gebruikmaken van het woord אָמַר voor de verkondiging terug op vers 3. Enerzijds stelt vers 3 dat er sprake is van ‘spraak’ en anderzijds zegt vers 4 dat er geen ‘spraak’ is. Dit lijkt op het eerste gezicht vreemd. Volgens Van der Ploeg hebben we hier te maken met een paradox. De auteur spreekt van een wonderbare stem die geen geluid heeft en toch klinkt; zij dringt niet door in het oor, maar in de geest van de mens⁷⁰. Vers 4 laat zien dat het in vers 3 geen echt spreken is, maar dat er sprake is van een geheimzinnig verkondigen zonder woorden, dat niet voor het oor bestemd is⁷¹. Schmidt geeft bij dit vers aan: ‘Lautlose Stille liegt über dem nächtlichen Himmel’⁷². En Ridderbos tekent aan ‘dat die hemelen zonder woorden of geluid zoveel kunnen vertellen, is nog weer een afzonderlijke reden van bewondering’⁷³. Zoals hierboven gesteld, worden in de verzen 2 en 3 verschillende werkwoorden gebruikt voor het vertellen en verkondigen. Ook de gebruikte werkwoordsvormen onderstrepen de activiteit(en) van de hemelen en van de dag en de nacht. Nu blijkt echter in vers 4 dat ‘hun stem niet wordt gehoord’. Kennelijk is het niet mogelijk de eer van God in woorden te vertellen, is het niet mogelijk Zijn lof in woorden weer te geven, aangezien alle woorden hiervoor tekort schieten. Het is niet met woorden te zeggen, daarom wordt hun stem niet gehoord, maar gaat toch hun boodschap uit. In feite is er sprake van een situatie van sprakeloze, opperste verbazing, waarbij de hemelen, de dag en de nacht zo onder de indruk zijn van de grootheid van God, dat zij dit woordeloos verkondigen.

Grund meent met de voltooiing van de woorden הַשְׁמַיִם en הַרְקִיעַ uit vers 2 door de woorden הָאָרֶץ en תְּבַל in vers 5ab een merisme te zien, waardoor het eerste deel (vs. 2-5ab) in een raamwerk wordt gezet⁷⁴. Naar mijn mening gaat het te ver om hier een merisme te zien. Bij een merisme gaat het om een combinatie van delen, die de totaliteit uitdrukken. Dat gaat met de hier genoemde

⁶⁹ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 19.

⁷⁰ J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen, dl. 1* (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.135.

⁷¹ J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen, dl. 1* (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.137.

⁷² H. Schmidt, *Die Psalmen* (HAT I, nr. 15), Tübingen 1934, p.31.

⁷³ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 164/165.

⁷⁴ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 31.

begrippen niet op. De begrippen staan wel in verbinding met elkaar, echter bedoelen hier geen combinatie van delen te zijn die met elkaar op een geheel wijzen.

De eerste strofe van Psalm 19 eindigt met vers 5b. Enerzijds wijst de structuur van deel A hierop. Anderzijds gaat het vanaf vers 5c niet meer over (de verkondiging door) de hemelen, maar staat het belangrijkste hemellichaam (de zon) centraal.

Vanaf vers 5c tot en met vers 7 spreekt de auteur over de zon. De pracht van de hemelen wordt nu in een speciaal opzicht beschreven⁷⁵. Als het firmament Gods glorie verkondigt, wordt dit speciaal gedaan door het schitterendste hemellicht: de zon⁷⁶. De zon wordt als eerste genoemd in vers 5c en krijgt daarmee de nadruk. In vers 5c wordt meegedeeld dat God een tent heeft opgezet voor de zon. Op de betekenis van de tent (לִּלְבָּא) gaat de auteur niet verder in. De tent is opgesteld ‘daarin’ (בְּתוֹכָהּ). Ridderbos is van mening dat de tent de plaats is, waar de zon rust en vanwaar ze straks uitgaat. Er is dus te denken aan het begin van de hemelbaan of aan het einde daarvan⁷⁷. Dit betekent dat de plaats van de tent in de hemelen is. Ook Van der Ploeg geeft aan dat het woord בְּתוֹכָהּ moeilijk ergens anders op slaan kan dan op de hemel, waar ergens een ‘tent’ voor de zon is opgesteld, waaruit hij dan als een bruidegom tevoorschijn komt (vers 6)⁷⁸. Volgens Fischer echter grijpt בְּתוֹכָהּ terug op ‘het einde’ uit vers 5b (en heeft zo verbinding met vers 7)⁷⁹. Taalkundig is dit mogelijk. Dit zou dan betekenen dat de tent is opgezet aan het einde van de wereld. Ik vraag mij echter af hoe we ons dit dan moeten voorstellen. De zon hoort bij de hemellichamen en niet bij de wereld. Ik acht het dan ook juist om de plaats van de tent te zoeken in de hemelen. Fischer is van mening dat בְּתוֹכָהּ niet kan slaan op הַשָּׁמַיִם uit vers 2, omdat de hemel als verkondiger wordt voorgesteld, terwijl het hier om een locatie gaat⁸⁰. Naar mijn mening hoeft dit echter niet strijdig met elkaar te zijn. Enerzijds blijft het een vraag wat de tent, de rustplaats voor de zon, precies is. Anderzijds dienen we te bedenken dat niet de tent, maar de zon hier centraal staat.

Het laatste woord van vers 5c, בְּתוֹכָהּ, verdient nadere aandacht. Vers 5c is de eerste zin van de tweede strofe van Psalm 19. Door middel van dit woord wordt terugverwezen op de voorgaande strofe. Op deze wijze wordt de nieuwe strofe concreet verbonden met de voorgaande strofe. Het

---

⁷⁵ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 165.

⁷⁶ J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen, dl. 1* (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.137.

⁷⁷ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 165.

⁷⁸ J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen, dl. 1* (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.137.

⁷⁹ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen, nr. 21*, Munich 1983, p. 20.

⁸⁰ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen, nr. 21*, Munich 1983, p. 20.

woord **בָּהֶמָּה** verwijst naar de hemelen, en vervolgens speelt strofe 2 zich in het kader van de hemelen af.

In vers 6 wordt over de zon gesproken in de metaforen van bruidegom en held. De bruidegom (**הַחָתָן**) komt zijn slaapkamer uit, na de lichamelijke voltrekking van het huwelijk, en straalt van geluk. Held (**גִּבּוֹר**) is de benaming voor elke sterk en machtig persoon. De zon komt dus tevoorschijn bruisend van energie en zich verheugend om de lange baan, die voor hem ligt, af te leggen. De werkwoordsvormen **צָיַן** (qal participium) en **שִׁיַּן** (qal imperfectum) geven aan dat dit voortdurend en continu is. Vers 7 geeft aan dat de zon opkomt aan het einde van de hemelen en vervolgens ondergaat aan de andere einden. Op deze wijze omloopt de zon de gehele aarde en is er geen plaats op aarde waar de zon niet schijnt: niets is verborgen voor zijn hitte. De opbouw van vers 7 is conform de opbouw van vers 4. De twee nominale zinnen zijn in feite twee constatering (ze beschrijven beide een toestand), die uitmonden in de uitroep: niets is verborgen voor zijn hitte! De gebruikte vorm (niph'al participium) geeft aan dat dit voortdurend zo is. Evenals in de laatste zin in vers 4 komt in de laatste zin in vers 7 een ontkenning voor, al wordt in de tekst een ander woord gebruikt. De gelijke opbouw van de verzen 4 en 7, de verbinding inzake de ontkenning **אֵין**, en het feit dat beide zinnen uitmonden in een uitroep laten een duidelijke verbinding zien tussen de verzen.

Het woord **אֵין** komt tweemaal voor in vers 4 en eenmaal in vers 7. Dit is volgens Grund opvallend, vooral met betrekking tot de soortgelijke verbinding van het woord **קָצָה**, dat éénmaal voorkomt in vers 5 en tweemaal in vers 7. Terecht concludeert zij: zo worden twee tussen de onderafdelingen van het eerste psalmdeel bestaande steekwoordverbindingen tegenover elkaar uitgebalanceerd⁸¹. Opmerkelijk is ook het gebruik van het woord **אֵין** in de verzen 5a, 6a en 7a. Grund herkent hier een overkoepelend stijlmiddel: de inzet van de tweede strofe van deel A wordt door trefwoordverbindingen tussen het einde van de eerste afdeling en het begin en einde van de tweede afdeling door middel van **אֵין** (vs. 5a, 6a en 7a) en **קָצָה** (vs. 5b, 7a en 7b) overbrugd⁸². Naar mijn mening worden hier terecht verbindingen gezien.

In vers 7 worden de hemelen (**הַשָּׁמַיִם**) weer bij name genoemd. In dit vers komen de hemelen en de zon als het ware bij elkaar om te benadrukken dat de gehele kosmos gericht is op de eer van God. De chiasmische structuur van vers 7ab onderstreept dit. Naar mijn mening stelt Grund terecht dat

⁸¹ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 33.

⁸² A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 35.

de chiasmatische parallellismen van de verzen 2 en 7ab voor deel A van de psalm een raamwerk verschaffen⁸³. Vanwege het gebruik van הַשְׁמַיִם in de verzen 2 en 7 is hier volgens Fischer sprake van een inclusio. Bovendien wordt vers 7 zo verbonden aan vers 5ab⁸⁴. Naar mijn mening gaat het hier te ver om een inclusio aan te wijzen. Het woord הַשְׁמַיִם is een belangrijk woord in deze psalm, maar ik vind het te mager om slechts op grond van het woord הַשְׁמַיִם het begin en einde van het tekstgedeelte aan te wijzen.

In de eerste strofe staat het vertellen van Gods eer door de hemelen centraal; dit geschiedt overal en voortdurend. De tweede strofe onderstreept dit en is een verbijzondering van de eerste strofe door te beschrijven hoe het belangrijkste hemellichaam, de zon, dit doet op zijn wijze. Fischer wijst terecht op verbinding tussen de verzen 6 en 7ab met de verzen 3 en 5ab. Zoals vers 3 de tijdsdimensie van de verkondiging beschrijft en vers 5ab de geografische dimensie, zo wordt in vers 6 de tijdsdimensie van de zonneloop uitgedrukt en in vers 7ab de ruimtelijke dimensie: van het einde van de aarde tot aan het andere einde gaat de verkondiging en zo ook de zon⁸⁵. Mijns inziens is dit een mooie parallel.

3.3.4 CONCLUSIE STRUCTUUR DEEL A

Het eerste deel van Psalm 19 bestaat uit twee strofes, namelijk de eerste strofe: vz. 2-5b en de tweede strofe: vz. 5c-7. In de eerste strofe staat het vertellen van Gods eer door de hemelen centraal. Hierbij wordt ingegaan op de tijdsdimensie en de geografische dimensie: de verkondiging van Gods eer geschiedt overal en voortdurend. De tweede strofe is een verbijzondering van de eerste strofe: de zon, het belangrijkste hemellichaam, wordt hier centraal gesteld als verkondiger van de eer van God. Ook hier komen de tijdsdimensie en de geografische dimensie aan de orde. Het belangrijkste hemellichaam onderstreept en vertelt op zijn eigen wijze de eer van God. Fischer geeft terecht aan dat het nieuwe begin van vers 5c niet als themawissel in strenge zin is te verstaan: de beide strofes zijn daardoor een eenheid. In de eerste strofe wordt de voortgang van de verkondiging en haar reikwijdte beschreven, en vanaf 5c wordt dit verkondiginggebeuren door de zonneloop geïllustreerd, zowel in zijn tijdelijke als ook ruimtelijke (geografische) dimensie⁸⁶.

---

⁸³ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 31.

⁸⁴ I. Fischer, 'Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?', in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 20.

⁸⁵ I. Fischer, 'Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?', in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 20.

⁸⁶ I. Fischer, 'Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?', in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 21.

De in deze paragraaf weergegeven verbindingen in woorden en woordgroepen, alsmede de geconstateerde stijlmiddelen laten zien dat het eerste deel van Psalm 19 een eenheid is. De belangrijkste bevindingen voor deze conclusie zijn:

- Structuur. De structuur van de tweede strofe is anders dan die van de eerste strofe, maar sluit hier juist goed op aan.
- Woordverbindingen. De belangrijkste verbindingen vinden we met betrekking tot de woorden **אצח**(uitgaan) en **קצה** (einde), die in beide strofes worden gebruikt. De strofes worden door het gebruik van deze woorden aan elkaar verbonden.
- **מִן־הַיָּמִן**. Het laatste woordje van vers 5c verbindt expliciet de tweede strofe met de eerste strofe.
- Chiasme. De chiasische parallellismen in de verzen 2 en 7 verschaffen een raamwerk voor het eerste deel van Psalm 19.
- De syntactische opbouw van de verzen 4 en 7 is opvallend gelijk.
- Tijdelijke en ruimtelijke dimensie. In beide strofes komen een tijdelijke dimensie (vz. 3 en 6) en een ruimtelijke dimensie (vz. 5ab en 7ab) naar voren.

3.4 PSALM 19 DEEL B

3.4.1 SYNTAXIS EN PARTICIPANTEN DEEL B

De verzen 8-10 bestaan uit 6 zinnen (twee zinnen per vers). De zinnen beginnen telkens met een status constructusverbinding. Hierbij staat het eerste woord in de status constructus, het tweede in de status absolutus. De status constructusverbinding geeft een nauwe verbinding aan tussen twee nomina⁸⁷. De zinnen verbinden de wet, het getuigenis, de bevelen, het gebod, de vreze en de rechtsregels aan de naam JHWH. Telkens worden in nominale zinnen eigenschappen van het subject (de wet enz.) aangegeven. De zinnen worden afgesloten met een resultante op het eerste deel van de zinnen. Met name de eerste vier zinnen (8a, 8b, 9a en 9b) zijn te kenmerken als ‘resultaatzinnen’. Het ‘resultaat’ wordt aangegeven middels het partikel **וְ**. De gebruikte werkwoorden in deze ‘resultaatzinnen’ zijn alle participia, met uitzondering van het werkwoord in vers 10b, daar wordt een perfectum gebruikt. De participia duiden het ‘voortdurende’ van een handeling aan⁸⁸.

---

⁸⁷ J.P. Lettinga, *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, Leiden 2000, p. 47.

⁸⁸ J.P. Lettinga, *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, Leiden 2000, p. 173.

Vers 8: in beide zinnen (zowel 8a als 8b) wordt na de nominale zin, een hiphil participium als werkwoordsvorm gebruikt. De hiphil heeft een causatieve functie: de wet zorgt voor de bekering van de ziel en het getuigenis zorgt voor de wijsheid, zij geeft deze aan de eenvoudige.

Vers 9: in zin 9a is de werkwoordsvorm een piëlvorm van שמח. De piël dienen we hier iteratief (herhalend) op te vatten: In zin 9b staat de werkwoordsvorm weer in de hiphil.

Vers 10: de werkwoordsvormen in de zinnen 10a en 10b staan beide in de vorm qal. Deze vorm duidt hier op een toestand of eigenschap. De vreze van JHWH bestáát in eeuwigheid. En de rechtsregels zijn rechtvaardig. Met het perfectum in zin 10b drukt de dichter uit dat hij het beschrevene als bereikte toestand constateert.

Vers 11: dit vers bestaat uit twee zinnen waarin wordt verwezen naar de rechtsregels van God uit vers 10. Deze worden vergeleken met en hoger gewaardeerd dan ‘goud’ en ‘honing’. De woorden ‘goud’ en ‘honing’ komen beide twee keer voor. Hierbij is het opmerkelijk dat zowel voor ‘goud’ als voor ‘honing’ er beide keren verschillende woorden in de tekst worden gebruikt.

Vers 12: De knecht uit vers 12 wordt gewaarschuwd door de wet. De werkwoordsvorm נִזְקֶה staat in de niph'al participium. Mijns inziens dienen we dit passief te vertalen: de dichter wordt gewaarschuwd door de wet. Ridderbos vat de werkwoordsvorm נִזְקֶה reflexief op⁸⁹. De dichter zou zich dan laten waarschuwen door de wet. Dit is mogelijk, maar acht ik toch minder sterk. Hier dient dan het woord ‘laten’ aan toegevoegd te worden.

Vers 13: In zin 13a staat het gezegde in de qal imperfectum. Dit wijst op een continue toestand. In zin 13b staat het gezegde in de piël imperatief: bede om reiniging. De piël dient hier iteratief (herhalend) opgevat te worden. Het is het gebed tot JHWH om vrijspraak van de verborgenen. Dit laatste woord is reeds behandeld in paragraaf 2.3.4.

Vers 14: De bede uit vers 13 wordt in zin 14a1 vervolgd middels een qal imperatief. De werkwoordsvorm in zin 14a2 staat in de qal imperfectum, waardoor het continue (van het niet heersen van hoogmoed) onderstreept wordt. Ook in zin 14b1 wordt de qal imperfectum gebruikt. Hierdoor wordt gesteld, dat wanneer de hoogmoed (continu) niet zal heersen, dán zal ik (continu) oprecht zijn. En het resultaat zal ook zijn: vrij zijn van grote overtreding. Het woord וְנִקֵּיתִי staat in

---

⁸⁹ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 168.

de niphalaal consecutivum perfectum. Het consecutivum perfectum geeft een opeenvolging in tijd aan⁹⁰.

Vers 15: In zin 15a wordt de werkwoordsvorm יִהְיֶה gebruikt in de qal imperfectum, waardoor ook weer het continue onderstreept wordt van het gebed. Zin 15c sluit het vers af. In deze zin wordt JHWH voor de zevende maal bij name genoemd in deel B van de psalm. Het laatste woord is een qal participium; hierdoor wordt het voortdurende van de verlossing benadrukt.

Participanten

De participanten in het tweede deel van Psalm 19 zijn de wet, het getuigenis, de bevelen, het gebod, de vreze en de rechtsregels van JHWH. Deze begrippen fungeren als synoniemen van elkaar. Het begrip תּוֹרָה is één van de sleutelbegrippen van de psalm. In paragraaf 4.2 wordt nader ingegaan op de betekenis hiervan. Het gaat bij deze begrippen om de gehele wilsuiting van God. Van de wet en haar synoniemen worden eigenschappen genoemd, en hetgeen ze uitwerken (vz. 8-10). De bede in de laatste strofe van de psalm wijst op de dichter als participant. Hij noemt zich עֶבְדְּךָ (Uw knecht). De suffix geeft de relatie aan tussen de knecht en JHWH. De knecht stelt zich onder de תּוֹרָה en laat zich daardoor waarschuwen. De knecht onderwerpt zich aan JHWH en erkent zo de betekenis van de תּוֹרָה.

3.4.2 STIJLMIDDELEN EN VERBINDINGEN DEEL B

In deel B van Psalm 19 zijn verschillende stijlmiddelen, maar ook woordgroepen en verbindingen tussen woorden te constateren. Na behandeling van de stijlmiddelen (paralellisme, chiasme en inclusio), wordt ingegaan op woordgroepen en woordverbindingen.

Paralellisme

Ook in het tweede deel van Psalm 19 komen vele paralellismen voor, zowel in de derde als in de vierde strofe. De verzen 8-10 bestaan uit zes zinnen (twee zinnen per vers). Elk van deze zinnen bestaat uit twee zinsdelen, waarbij sprake is van synthetisch (aanvullend) paralellisme. In de tweede regel van de zin wordt een nieuwe gedachte uitgedrukt, die gebaseerd is op de inhoud van de eerste regel van de betreffende zin. Dit gebeurt zes zinnen achter elkaar. Ook de zinnen zelf staan in een zeker patroon tot elkaar. Vers 11 is nauw verbonden aan de verzen 8-10; ook in dit vers is in beide zinnen sprake van synthetisch paralellisme. Tevens staan beide zinnen ook parallel ten opzichte van elkaar.

---

⁹⁰ J.P. Lettinga, *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, Leiden 2000, p. 82.

Ook vanaf vers 12 (strofe 4) bestaan de verzen uit parallellen. Zin 12b is een aanvulling op zin 12a (synthetisch parallellisme). Dit parallellisme is ook te constateren in de volgende verzen: vers 13, 14a, 14b en 15. Tevens valt op te merken dat er ook parallellen zijn te constateren tussen de verzen 12 en 14a.

Chiasme

Naast de vele parallellen is er in het tweede deel van Psalm 19 tweemaal sprake van een chiasme. We vinden deze chiasmen in vers 12 en vers 15ab.

Woordgroepen

- Een belangrijke woordgroep betreft de woorden rondom het begrip תורה (tora). Het gaat hier om de synoniemen die voor dit begrip worden gehanteerd: עדות (getuigenis), פקודי (bevelen), מצוות (gebod), יראת (de vreze), משפטי (rechtsregels). Deze woorden komen voor in de verzen 8-10.
- De woorden die de eigenschappen van de wet enz. aangeven, zijn te kenmerken als een aparte woordgroep. Het gaat hier om de woorden תמימה (volmaakt), נאמנה (betrouwbaar), ישרים (recht), כרה (zuiver), טהור (rein) en אמת (waarachtig).
- Een andere woordgroep betreft de woorden die te maken met zonde: שגיאיות (afdwalingen), נסתרות (verborgen), זדים (hoogmoed) en פשע (overtreding).
- Opmerkelijk is dat de hierboven weergegeven woordgroepen afkomstig zijn óf uit strofe 3 óf uit strofe 4. De volgende woordgroep geeft wel woorden weer uit beide strofen: נפש (ziel), לב (hart), עינים (ogen) en פי (mond).

Woordverbindingen

- In zowel vers 11, als de verzen 12 en 14 wordt het woord רב gebruikt.
- In de verzen 8-10 komt de naam JHWH zes maal voor. In vers 15 wordt JHWH voor de zevende maal genoemd.
- Opmerkelijk is dat in de verzen 12 en 14 in beide verzen in de eerste zin de woorden גם (ook) en עבדך (Uw knecht) voorkomen.
- Er kan een verbinding gezien worden tussen de woorden תמימה uit vers 8 en איתם uit vers 14b1. Beide woorden komen van de wortel תמם.

Ook hier dienen we ons af te vragen hoe we de woordvergelijking moeten waarderen. De waardering van bovengenoemde woordverbindingen komt nader aan de orde in de volgende paragraaf.

3.4.3 LITERAIRE ANALYSE DEEL B

Strofe drie (de eerste strofe van het tweede deel, namelijk vz. 8-11) van Psalm 19 vormt een perfecte eenheid. De strenge structurering in parallellismen bereikt door de bijna constante elementen een uiterste geslotenheid van vorm⁹¹. De verzen zijn zo gebouwd dat het tweede deel van het vers telkens duidelijk korter is dan het eerste (doorgaans één woord korter). Van der Ploeg geeft aan dat deze vorm gebruikelijk is voor de klacht, speciaal de dodenklacht; zij wordt hier gebruikt om kort en kernachtig enkele dingen te zeggen die in het geheugen moeten worden gegrift⁹². In het bijzonder hebben de vz. 8-10 een zeer gesloten structuur met de volgorde: Gebodssynoniem in genitief subject → kwaliteitspredikatie → werkings- (vs. 8-9) of kwaliteitspredikatie (vs. 10)⁹³. Met ‘gebodssynoniem in genitief subject’ wordt hier bedoeld dat de tora (of een synoniem hiervan) middels een status constructusverbinding verbonden is aan het volgende nomina (hier: verbonden aan JHWH).

Het sleutel- en themawoord van het tweede psalmdeel תּוֹרַת יְהוָה staat aan het begin van de synoniemen van de geboden⁹⁴. Na תּוֹרַת יְהוָה volgen andere, soortgelijke aanduidingen:

- עֲדוּת יְהוָה (het getuigenis van JHWH),
- פְּקוּדֵי יְהוָה (de bevelen van JHWH),
- מִצְוַת יְהוָה (het gebod van JHWH),
- יְרֵאת יְהוָה (de vreze van JHWH),
- מִשְׁפָּטֵי יְהוָה (de rechtsregels van JHWH).

Laatstgenoemde aanduidingen fungeren als synoniemen van תּוֹרַת יְהוָה. De תּוֹרַה uit vers 8 moeten we zien als de wilsuiting van JHWH⁹⁵. De synoniemen kunnen we enerzijds zien als afwisseling op het gebruik van תּוֹרַת יְהוָה. Anderzijds worden door het gebruik van synoniemen verschillende aspecten van de wilsuiting van JHWH voor het voetlicht gebracht.

De vorm van vs. 8-11 beeldt door haar, door herhaling gekenmerkte, duidelijke en goed gelede structuur de vastheid en bestendigheid van de rechtsordeningen van JHWH af⁹⁶. Fischer stelt terecht dat een derhalve uitvoerige beschrijving van de tora met haar eigenschappen en werkingen

---

⁹¹ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 31.

⁹² J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen, dl. 1* (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.136.

⁹³ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 31/32.

⁹⁴ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 31.

⁹⁵ In paragraaf 4.2 wordt nader ingegaan op de betekenis van het woord תּוֹרַה.

⁹⁶ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen, nr. 21*, Munich 1983, p. 46.

uniek is in het gehele OT⁹⁷. Ook de beide overige torapsalmen (Psalm 1 en Psalm 119) kennen zo'n presentatie niet⁹⁸. De participia uit de verzen 8-10 wijzen op het voortdurende van de activiteit. Hierdoor wordt de werking van de wet (en haar synoniemen) onderstreept. Deze kan door niets worden tegengehouden.

Tot zes maal toe neemt de dichter 'de wet van JHWH' als vooropgeplaatst subject en duidt haar telkens met een ander woord aan: zijn geestdriftige liefde tot die wet doet hem steeds nieuwe namen voor haar vinden en steeds nieuwe deugden aan haar roemen⁹⁹. De wet uit vers 8 moeten we, zoals gezegd, zien als de wilsuiting van JHWH. De andere begrippen uit de vz. 8-10 sluiten hier bij aan. Opmerkelijk is *יְרָצָה יְהוָה* (de vreze van JHWH) in vers 10a1. Dit lijkt geen synoniem te (kunnen) zijn van tora. Er is wel geopperd dat hier misschien een ander woord, een zuiver synoniem van wet (*יְמַרְתָּ* i.p.v. *יְרָצָה*, betekenis: woord), gestaan heeft. Dit zou het vers duidelijker en natuurlijker maken¹⁰⁰. Ook het kritisch apparaat van de *Biblia Hebraica Stuttgartensia* wijst op deze mogelijkheid, er zijn echter geen handschriften die dit ondersteunen¹⁰¹. Ook de Septuaginta geeft geen aanleiding dit anders te vertalen. Grund geeft aan dat vreze een wijsheidsbegrip is en legt verbinding met wijsheid en tora. Reeds in vers 8b is aangegeven dat de geboden de eenvoudige 'wijs' maken. Van der Ploeg wijst hier op de religieuze levenshouding van de mens¹⁰². Toch lijkt mij dit vanwege de parallelie te mager. Overigens geeft Van der Ploeg zelf ook aan dat men goede wil moet hebben om te verstaan dat diep ingewortelde vroomheid eeuwig standhoudt¹⁰³. Volgens Ridderbos is de uitdrukking toch een synoniem, aangezien we JHWH's vrees niet moeten verstaan in subjectieve zin, maar in objectieve zin. Zoals wij ook in objectieve zin spreken van de christelijke religie of van het geloof. Zo duidt de uitdrukking hier zakelijk de wet aan, die immers is gegeven om te leren JHWH te vrezen¹⁰⁴. Dit lijkt mij hier de beste oplossing. De vreze dienen we hier op te vatten als religie. Ook Stähli ondersteunt dit: er is geen grond om *יְרָצָה* in *יְמַרְתָּ* te veranderen, maar we dienen vreze op te vatten als wet zelf, in verband

---

⁹⁷ I. Fischer, 'Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?', in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 21.

⁹⁸ I. Fischer, 'Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?', in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 22.

⁹⁹ J. Ridderbos, *De Psalmen*, dl. 1 (COT), Kampen 1955, p. 166.

¹⁰⁰ J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen*, dl. 1 (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.138.

¹⁰¹ K. Elliger en W. Rudolph, *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart 1990, p. 1102.

¹⁰² J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen*, dl. 1 (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.138.

¹⁰³ J.P.M. van der Ploeg, *Psalmen*, dl. 1 (BOT, nr. 7B), Roermond 1971, p.138.

¹⁰⁴ J. Ridderbos, *De Psalmen*, dl. 1 (COT), Kampen 1955, p. 167.

met de parallelbegrippen¹⁰⁵. Ook Koehler en Baumgartner wijzen op de mogelijkheid יִרְאַתָּה op te vatten als religie¹⁰⁶.

Om de heerlijkheid van de wet van JHWH te onderstrepen maakt de dichter in vers 11 een vergelijking tussen enerzijds de rechtsregels van JHWH (vers 10, maar natuurlijk op te vatten als synoniem van de wet) en anderzijds goud en honing. De rechtsregels van JHWH overtreffen verre de begerenswaardigheid van goud en de zoetigheid van honing. De dichter onderstreept dit door zowel voor goud als voor honing verschillende woorden te gebruiken. Voor het eerste woord goud wordt זָהָב gebruikt. Voor het tweede woord goud wordt een ander woord gebruikt, namelijk פֶּזֶז, hier vertaald met zuiver goud. Het woord פֶּזֶז geeft aan dat het om puur goud gaat. Dit woord heeft een diepere betekenis van goud dan het woord זָהָב¹⁰⁷. Ook geeft de dichter aan dat het om רַב (veel) van dit pure goud gaat. De waarde is niet in woorden uit te drukken. Voor het eerste woord honing gebruikt de dichter דְּבַשׁ. Dit woord in combinatie met מְתוּק (zoet) vinden we ook in bijvoorbeeld Richteren 14:18 ('Wat is zoeter dan honing?') en Psalm 119:103. In dit laatste vers lezen we dat de dichter uitspreekt dat de woorden van JHWH zoeter zijn dan honing. Dit sluit precies met Psalm 19 aan. Honing wordt de tweede keer aangeduid door middel van twee woorden: נֶפֶת וְצִוּרָה. Dit laatste woord wordt in de pluralis weergegeven. Het woord נֶפֶת geeft aan dat het om 'maagdelijke' honing, honingzeem gaat. Dit is de meest pure en ook zoetste honing. Het woord צִוּרָה wijst op de opslagplaats. Ook kunnen we er een overvolle mate van honing in lezen¹⁰⁸. De zoetigheid van de rechtsregels van JHWH is niet in woorden uit te drukken. Vers 11 onderstreept de kostbaarheid en zoetigheid van de rechtsregels van JHWH. Zo worden de rijkdom en de heerlijkheid van de wet van JHWH door de dichter bejubeld. De dichter lijkt naar woorden te zoeken om de kostbaarheid en heerlijkheid van de rechtsregels van JHWH onder woorden te brengen. De verzen 8-11 bezingen de heerlijkheid van de wet van JHWH. Deze is kostbaarder dan goud en zoeter dan honing.

Strofe 4, het tweede deel van deel B van Psalm 19 (vz. 12-15), is te karakteriseren als een bede. In dit gedeelte spreekt de auteur tot God (hetgeen hij niet eerder deed in de psalm). De chiasmische structuur van vers 12 laat zien dat het woord בְּהֵמָּה centraal staat. Juist dit woord verwijst naar de wet van JHWH (te verstaan in de brede betekenis als wilsuiting van JHWH) uit strofe 3. Het

---

¹⁰⁵ H.-P. Stähli, 'יראַתָּה fürchten', in: Jenni, E. und C. Westermann, *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* (Band I), München 1971, p. 778.

¹⁰⁶ L. Koehler and W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (volume 2), Leiden 2001, p. 434.

¹⁰⁷ Een mooie vergelijking van het gebruik van deze twee woorden vinden we in Psalm 119:127.

¹⁰⁸ L. Koehler and W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (volume 2), Leiden 2001, p. 1013.

woord כָּרַם verbindt strofe 4 concreet aan strofe 3. Dit woord is een belangrijk argument om geen splitsing te maken tussen strofe 3 en 4. In vers 12 verwijst de dichter naar de wet waar hij zo op betrokken is. De knecht stelt zich onder deze wet. Voor Fischer is dit de duidelijkste verbindingslijn tussen de twee delen in deel B¹⁰⁹.

Zo staat strofe 4 in de context van strofe 3, in de context van de wet van JHWH. De dichter wordt door de wet gewaarschuwd, en stelt zich ook onder de wil van God, getuige de benaming ‘Uw knecht’. Deze benaming is een uitdrukking van hoffelijkheid, een ‘onderdanigheidformule’¹¹⁰. Hiermee wordt nederigheid en nauwe verbondenheid aan JHWH uitgedrukt¹¹¹. Zin 12b, als aanvulling op zin 12a, laat zien dat er voordeel ligt in het leven volgens de wet, de wil van God. Het laatste woord van vers 12b is כָּרַם. Dit woord onderstreept de waarde van het onderhouden van de wet voor de knecht. Dit is hetzelfde woord dat gebruikt is in vers 11a2 (וּמִפְּנֵי כָרַם) om de kostbaarheid van de wet van JHWH aan te geven.

Door het parallellisme in vers 13 is het duidelijk dat het woord נִסְתָּרוֹת in verbinding staat met וְשִׁיאוֹת. Het gaat in vers 13b om de verborgen zonden. Op het woord נִסְתָּרוֹת is in paragraaf 2.3.4 reeds nader ingegaan. In vers 14 wordt de bede uit vers 13b om reiniging vervolgd met de bede om bewaring voor hoogmoed (pluralis). Ook vers 14a bestaat uit 2 parallelle zinnen, waarbij zin 14a2 een aanvulling is op zin 14a1. Het parallellisme tussen de verzen 12 en 14a is opmerkelijk. Naast de gelijke opbouw van de verzen, komen er ook dezelfde woorden in voor. Beide verzen beginnen met het woord אֶנִּי en gebruiken beide het woord עֲבָדְךָ. Door nogmaals het gebruik van עֲבָדְךָ in vers 14 onderstreept de dichter zijn ondergeschikte positie ten opzichte van JHWH.

De parallel uit vers 14b laat het resultaat zien wanneer de knecht wordt vrijgesproken van zonden en wordt weerhouden van hoogmoed: dan zal hij oprecht zijn en vrij zijn van grote overtreding. Vers 14b staat in verbinding met de beden uit de verzen 13b en 14a. Het vrij spreken uit vers 13b en vrij zijn uit vers 14b2 zijn werkwoordsvormen van hetzelfde werkwoord: נָקָה. Opmerkelijk is dat ook in vers 14b het woord כָּרַם voorkomt: nu als bijvoeglijk naamwoord bij overtreding. In vers 11a2 wordt door o.a. dit woord de waarde van de wet onderstreept, in vers 12b de waarde van het onderhouden van die wet voor de knecht en hier in vers 14b wordt het woord gebruikt bij overtreding. De grootheid van de wet en de waarde van het onderhouden van de wet, worden geplaatst tegenover de grootheid van de overtreding. Door de woordverbinding met vers 12 is in

---

¹⁰⁹ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 22.

¹¹⁰ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 249.

¹¹¹ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 251.

het vrij zijn van grote zonde een verwijzing naar de hoeveelheid aan goede gevolgen te zien, die uit het bewaren van de geboden volgt¹¹². In feite zien we hier de tegenstelling tussen de zonde en de goedheid van de wet. Ook staat vers 14b concreet in verbinding met vers 8. Het woord אֵיךְ uit vers 14b1 en het woord תִּמְיָמָה uit vers 8 komen beide van de wortel תָּמַם. Het gaat hier om de kern van deel B: de dichter geeft aan dat de wet van JHWH volmaakt is, het is zijn wens om ook zo te zijn. De dichter wil voor God overeenkomstig zijn wet leven. Ook hier blijkt hoe de dichter de wet van JHWH op zijn eigen leven betreft.

Ook de zinnen 15a en 15b staan in parallellisme tot elkaar en vertonen een chiasmische structuur. Centraal hierbij staan ‘de woorden van mijn mond en de overdenking van mijn hart’. Het gaat de dichter om oprecht en vrij te zijn voor God. De dichter noemt hier mond en hart, eerder in strofe 3 worden ook ziel en ogen genoemd. Deze woorden laten zien dat de dichter met hart en ziel, met zijn gehele bestaan, betrokken is op de wet van JHWH. De chiasmische parallellismen van de verzen 12 en 15ab verschaffen voor strofe 4 een raamwerk. De wet van JHWH wordt centraal gesteld voor het hart en leven van de dichter.

De psalm wordt in vers 15c afgesloten met het aanroepen van de naam van JHWH. Hier wordt de naam JHWH voor de zevende maal genoemd in deze psalm. Dit duidt op de volmaaktheid van JHWH, aangezien het getal zeven in de Bijbel vaak voorkomt als getal dat volheid aangeeft.

3.4.4 CONCLUSIE STRUCTUUR DEEL B

Net als het eerste deel is ook het tweede deel van Psalm 19 te onderscheiden in twee strofes. In de derde strofe (vz. 8-11) wordt de heerlijkheid van de wet van JHWH bezongen. Er wordt een uitvoerige beschrijving gegeven van de tora met haar eigenschappen en werkingen. Strofe vier (vz. 12-15) staat in de context van de derde strofe. Strofe vier, die te karakteriseren is als een bede, laat de betrokkenheid zien van de dichter op de gehele wilsuiting van JHWH (te vinden in de derde strofe).

De in deze paragraaf weergegeven verbanden in woorden en woordgroepen, alsmede de geconstateerde stijlmiddelen laten zien dat ook het tweede deel van Psalm 19 een eenheid is. De belangrijkste bevindingen voor deze conclusie zijn:

---

¹¹² A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 271.

- Structuur. De structuur van de vierde strofe is anders dan die van de derde strofe, maar sluit wel goed aan bij het geheel van de psalm.
- Woordgroep. De dichter betreft de wet van JHWH op zijn eigen hart en leven. Strofe 3 wordt verbonden aan strofe 4 middels de woordgroep: נַפְשׁ (ziel), לֵב (hart), עֵינַיִם (ogen) en פִּי (mond).
- Woordverbindingen. De belangrijkste verbindingen vinden we met betrekking tot de woorden רַב (veel), de woorden die afgeleid zijn van de wortel תָּמַם (volmaakt) en יְהוָה (JHWH), die in beide strofes worden gebruikt. De strofes worden door het gebruik van deze woorden aan elkaar verbonden.
- De godsnaam יְהוָה (JHWH) komt in totaal zevenmaal voor, hetgeen duidt op de volmaaktheid van JHWH.
- פָּהֵם. Het laatste woordje van vers 12a verbindt expliciet de vierde strofe met de derde strofe.
- Chiasme. Door het gebruik van een chiasme wordt het woordje פָּהֵם centraal gesteld in vers 12. Dit onderstreept de verbinding van de dichter aan de wilsuiting van JHWH. Zo wordt ook de verbinding van strofe vier aan strofe drie onderstreept.

Terecht concludeert Grund dat de samenhang van de vz. 8-11 en de vz. 12-15 in vergelijking met de vz. 2-5b en de vz. 5c-7 niet minder is¹¹³.

3.5 VERGELIJKING STRUCTUUR DEEL A EN DEEL B

3.5.1 INLEIDING

In de voorgaande paragrafen is ingegaan op de onderscheiden structuren van de delen A en B van Psalm 19. Hierbij is aangetoond dat er geen overtuigende argumenten voorhanden zijn om binnen de delen A en B afzonderlijke delen te zien op grond van syntactische en literaire analyse. Kortom, enerzijds de strofes 1 en 2 en anderzijds de strofes 3 en 4 behoren bij elkaar. In deze paragraaf wordt naar de structuur van Psalm 19 als geheel gekeken. De mogelijke syntactische en literaire verbindingen tussen de twee delen van de psalm worden beoordeeld. Het ritme van de gehele psalm is reeds aan de orde gekomen in paragraaf 3.2. Het wisselende ritme van de psalm, tussen enerzijds strofe 1 en 2 en anderzijds strofe 3, is geen probleem voor de eenheid als geheel. Immers in strofe 4 is een wisselend ritme waar te nemen. Dit ritme heeft zowel verbinding met het eerste als met het tweede deel van de psalm.

---

¹¹³ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 41.

Volgens Van Zyl is er geen trefwoord of waarschuwing voor de overgang van vers 7 naar vers 8¹¹⁴. Oeming ziet Psalm 19 als een collage van drie losse delen.. Hij geeft aan dat de indeling van de psalm overduidelijk is: vz. 2-7 scheppingshymne, vz. 8-11 torahymne en vz. 12-15 gebed¹¹⁵. Hij is van mening dat er geen formele verbindingen zijn te vinden tussen de verschillende delen van de psalm¹¹⁶. Hij constateert wel enkele woordverbindingen, maar is van mening dat er op woordniveau nauwelijks dwingende argumenten zijn voor de eenheid van Psalm 19¹¹⁷.

In het vervolg wordt onderzocht of er verbindingen zijn tussen de twee delen van Psalm 19. Paragraaf 3.5.2 onderzoekt of er verbindingen zijn op grond van stijlmiddelen. Paragraaf 3.5.3 gaat in op verbindingen op het gebied van woordgroepen en woorden. Reeds eerder is erop gewezen dat we bij beoordeling van woordvergelijking dit dienen te doen met een attitude van gezonde kritische reflectie.

3.5.2 STIJLMIDDELEN

Verschiedende stijlmiddelen zijn te onderkennen in Psalm 19. Hier wordt ingegaan op de stijlmiddelen en beoordeeld of deze stijlmiddelen aanwijzingen geven over de eenheid van de psalm.

Parallellisme

Parallellisme is het voornaamste kenmerk van de Hebreeuwse poëzie. We komen dit, zoals in de voorgaande paragrafen is gebleken, in hoge mate tegen in de gehele psalm. Dit geeft echter geen aanwijzing omtrent de eenheid van de twee delen van Psalm 19. Aangezien parallellisme zoveel voorkomt in de Hebreeuwse poëzie, kunnen we puur op grond van parallellisme geen aanwijzingen vinden omtrent de eenheid van het geheel.

---

¹¹⁴ A.H. van Zyl, 'Psalm 19', in: *Biblical Essays*, Potchefstroom 1966, p. 150.

¹¹⁵ M. Oeming, 'Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet', in: *Verbindungslinien* (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle), Neukirchen-Vluyn 2000, p. 252.

¹¹⁶ M. Oeming, 'Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet', in: *Verbindungslinien* (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle), Neukirchen-Vluyn 2000, p. 252.

¹¹⁷ M. Oeming, 'Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet', in: *Verbindungslinien* (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle), Neukirchen-Vluyn 2000, p. 260.

Chiasme

Het eerste deel van Psalm 19 staat door de chiasmische parallellismen van de verzen 2 en 7ab in een raamwerk. Voor strofe 4 kunnen we ditzelfde concluderen. De chiasmische parallellismen van de verzen 12 en 15ab verschaffen een raamwerk voor strofe 4. Opmerkelijk is dat het afsluitende chiasme in vers 15ab, aangevuld wordt met zin 15c. Dit moet volgens Fischer worden verstaan als een afsluitende acclamatie¹¹⁸. Naar mijn mening is dat een goede verklaring: ook het eerste deel van Psalm 19 sluit op deze wijze af: na het chiasme (vers 7ab) komt nog vers 7c¹¹⁹. Wanneer we de psalm afbakenen door deze chiasmen, is de psalm te onderscheiden in drie gedeelten: het eerste deel (vz. 2-7), waarin de lof van God in de schepping centraal staat, het tweede deel (vz. 8-11), waarin het gaat om de lof op Gods wet, en het derde deel (vz. 12-15), de bede. Hierdoor komen de vz. 8-11 centraal te staan in de psalm. De chiasmische parallellismen in deze psalm zie ik als argument voor de eenheid van het geheel.

Inclusio

Grund meent een inclusio te zien vanwege het noemen van de naam אֱל in vers 2a en יהוה in vers 15c. Bij een inclusio geven de woorden de grenzen van een tekstgedeelte aan. Hierdoor komt de wet van JHWH centraal te staan (strofe 3). Ook dit beoordeel ik als een aanwijzing voor de eenheid van het geheel.

3.5.3 WOORDVERBINDINGEN

Woordgroepen

Zowel in het eerste als in het tweede deel van Psalm 19 zijn verschillende woordgroepen te onderkennen. Wanneer we zoeken naar woordgroepen binnen het geheel van Psalm 19 valt er te wijzen op het woord אֱמָרִי in vers 15a. Dit sluit aan bij het woord אֶמַר uit de verzen 3 en 4. Hier is een verbinding te zien vanuit het tweede deel van Psalm 19 met de woordgroep ‘אֶמַר (spraak), דַּעַת (kennis), דְּבָרִים (woorden), קוֹל (stem) en מְלָחָה (boodschap)’ uit het eerste deel. De verbinding tussen אֱמָרִי uit vers 15a met de genoemde woordgroep is volgens Fischer de duidelijkste verbindingslijn van het tweede deel met het eerste, en verbindt zo de twee delen taalkundig met een klem¹²⁰. Naar mijn mening is het gevaar aanwezig dat Fischer de woordverbinding

¹¹⁸ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 22.

¹¹⁹ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 22.

¹²⁰ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 22.

overwaardeert. Het is naar mijn mening niet onmogelijk dat de dichter niet bewust het woord אָמַר heeft gebruikt in vers 15.

Op het gebied van woordgroepen zijn er nauwelijks verbindingen te vinden tussen de twee delen van de psalm. Oeming wijst op het gemeenschappelijke semantische veld van vertellen en horen (bewaren)¹²¹. Naar mijn mening is dit laatste aspect slechts zakelijk aanwezig in het tweede deel van Psalm 19, en gaat het mij te ver dit als een woordgroep van hetzelfde semantisch veld te zien. Hierboven is gewezen op de verbinding van het woord אָמַר uit vers 15a met het woord אָמַר uit de verzen 3 en 4. We zouden dit ook kunnen karakteriseren als een woordverbinding in plaats van dit te betrekken op de verbinding in woordgroepen. Naast de verbinding tussen het woord אָמַר uit vers 15a met het woord אָמַר uit de verzen 3 en 4, zijn er ook andere woordverbindingen binnen het geheel van Psalm 19 te constateren.

Woordverbindingen

Godsnamen

Opmerkelijk is dat de godsnaam אֱלֹהִים alleen in het eerste deel en de godsnaam יְהוָה alleen in het tweede deel van Psalm 19 voorkomt. De godsnaam אֱלֹהִים komt slechts éénmaal voor: in vers 2. De godsnaam יְהוָה komt zesmaal voor in strofe 3 en éénmaal in het laatste vers. Voor Morgenstern is het niet voorkomen van de godsnaam יְהוָה in deel A een argument om deel A geen Israëlitisch origineel te laten zijn¹²². Toch lijkt mij deze afwezigheid geen probleem te zijn. In deel A wordt de eer van God bezongen door de schepping. Juist de naam אֱלֹהִים is de naam van God, de Schepper, die verbonden is met de schepping en schepselen. Ook andere volken gebruiken deze algemene godsnaam. אֱלֹהִים is de God van het geschapene. Ridderbos stelt terecht dat God niet als JHWH, maar als אֱלֹהִים wordt aangeduid, omdat hier sprake is van de tot alle volken uitgaande openbaring. Dat de dichter met God niemand anders dan JHWH bedoelt, spreekt (daar JHWH de enige God is) vanzelf, en blijkt ten overvloede uit vs. 8-15¹²³. Dürr stelt terecht: El in der Natur und JHWH in der Heilsgeschichte gehörten zusammen¹²⁴. In het eerste deel van Psalm 19 looft en prijst de schepping de Schepper. In het tweede deel gaat het over JHWH. Dit is de naam van God, waarmee Hij zich heeft bekendgemaakt aan Abram. Het gaat hier om de Verbondsgod. Dit is de

---

¹²¹ M. Oeming, 'Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet', in: *Verbindungslinien* (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle), Neukirchen-Vluyn 2000, p. 260.

¹²² A.A. Anderson, *The Book of Psalms I* (NCB), London 1972, p. 167.

¹²³ J. Ridderbos, *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955, p. 164.

¹²⁴ L. Dürr, 'Frage nach der Einheit von Ps 19', in: *Beiträge zur Religionsgeschichte und Archäologie Palästinas* (FS E. Sellin, hg.v. W.F. Albrigh u.a.), Leipzig 1927, p. 40.

naam die verbonden is met de heilsgeschiedenis. In het tweede deel van Psalm 19 staat de eer van JHWH centraal in zijn wet (opgevat als wilsuiting van JHWH). De goedheid van JHWH wordt hier geprezen. Zo goed als de God van de Schepping is, zo goed is de JHWH van Zijn woord.

בְּהֵמָה

In zowel vers 5c (de eerste zin van strofe 2), als in vers 12a (de eerste zin van strofe 4) wordt als laatste woord gebruikt: בְּהֵמָה. Door het gebruik van dit woord wordt in beide verzen teruggegrepen op de voorgaande strofe en wordt de nieuwe strofe verbonden met de voorgaande strofe. In vers 5c wordt verwezen naar de hemelen, en vervolgens speelt strofe 2 zich in dit bereik (het bereik van de hemelen) af. In vers 12a verwijst het woord בְּהֵמָה naar de wet van JHWH (verstaan in de brede betekenis als wilsuiting van JHWH). Strofe 4 speelt zich af in het kader van de wet van JHWH. Door het gebruik van het woord בְּהֵמָה wordt de onderverdeling van de psalm duidelijk¹²⁵. Enerzijds kan men een vierdeling in de psalm zien. Anderzijds is het juist dit woord dat aan de ene kant de strofes 1 en 2 en aan de andere kant de strofes 3 en 4 aan elkaar verbindt. ‘Sollte das Zufall sein?’ vraagt Gese zich af. Hij vindt dit zo onwaarschijnlijk, omdat dit בְּהֵמָה telkens precies de innerlijke relatie van de beide delen tekent¹²⁶. Het woord verklaart de themawissel van strofe 1 naar strofe 2 en van strofe 3 naar strofe 4. Fischer geeft aan dat in de beide delen het gewicht ligt op de eerste strofen (hier genoemd: strofe 1 en strofe 3). De tweede en de vierde strofe zijn volgens hem een illustratie bij de voorafgaande strofes: de zonneloop is een illustratie voor het verkondiginggebeuren, en de onberispelijke knecht is een illustratie voor de werkingen en eigenschappen van de tora¹²⁷. Naar mijn mening is het bovenstaande een heldere analyse. Niet alleen het gebruik van het woord בְּהֵמָה in zowel vers 5 als vers 12, maar ook en vooral de functie die dit woord heeft (het geeft bij beide delen de innerlijke relatie tussen de onderscheiden strofes aan) is een argument voor de eenheid van Psalm 19.

Verborgen

Een andere opmerkelijke parallel is te vinden in de verzen 7c en 13b. In vers 7c wordt het woord נִסְתָּרָה gebruikt en in vers 13b het woord נִסְתָּרוֹת. Beide woorden komen van de wortel סתר. In vers 7 wordt gezegd dat er niets is verborgen voor de hitte van de zon. In vers 13b bidt de dichter om vrijpraak van de verborgen zonden. De zonden worden door de wet van JHWH aan het licht gebracht. Zoals er niets verborgen is voor de hitte van de zon, zo zijn er voor de wet van JHWH

¹²⁵ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 35.

¹²⁶ H. Gese, ‘Die Einheit von Ps 19’, in: *Verifikationen, FS G. Ebeling (Alttestamentliche Studien)*, Tübingen, 1991, p. 143.

¹²⁷ I. Fischer, ‘Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?’, in: *Biblische Notizen, nr. 21*, Munich 1983, p. 23.

ook geen verborgen zonden. De functie van de zon in het eerste deel weerspiegelt de functie van de wet van JHWH in het tweede deel. Fischer geeft het als volgt weer: De zon, het beeld van de verkondiging, bereikt met haar gloed al het aardse, JHWH met zijn tora bereikt niet alleen dat, maar ook het menselijke onbewuste. Zoals er voor de gloed van de zon geen schuilplaats is, zo is er geen schuilplaats voor JHWH; voor Hem zijn de verborgen zonden openbaar¹²⁸. Grund stelt dat vers 7c met סתר ni. reeds een sleutelbegrip geeft van het tweede psalmdeel. De woordverbinding brengt het motief van de onverborgenheid van alle gebeuren op een begrip, verbindt zo de beide psalmdelen door een overkoepelend thema en geeft daarmee een betekenis aan van de gehele psalm¹²⁹. Het woord heeft een soortgelijke functie als יצא in vers 5a: het woord יצא in vers 5a (in strofe 1) wijst reeds op de woorden יצא ו' en מו' מצא in strofe 2. Het is dus een sleutelbegrip voor het volgende deel¹³⁰. Dit stilistische middel (aan het einde van een strofe een themawoord van de volgende strofe noemen, om zo de individuele strofes te koppelen) onderstreept zowel de verbinding als ook de onderverdeling van de strofes¹³¹. Ook in het tweede deel van de psalm is dit te zien, waar het woord כב in vers 11a verwijst naar de verzen 12 en 14¹³².

Zon en tora

Grund ziet ook verbinding tussen שיש in vers 6b en שמה pi. in vers 9a2. Hier is een verwijzing van de vreugde van de 'held' (de zon) bij de loop van zijn bestemde weg naar de vreugde die de bevelen van JHWH bereiden¹³³. Verder kunnen de aan de tora toegeschreven eigenschappen met de thematiek van de zon in verbinding worden gebracht. Grund wijst erop dat זרה met de betekenis 'waarschuwen, onderwijzen', vaak voor een associatie is van זרה hi. 'glanzen'. Dit woordspel bevat het onderwijzende aspect van de geboden en neemt tegelijk de lichtsymboliek op, en brengt zo de correlatie van licht en gerechtigheid op een begrip. In het volgende hoofdstuk wordt nader ingegaan op de betekenis van de vergelijking tussen zon en tora.

¹²⁸ I. Fischer, 'Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?', in: *Biblische Notizen*, nr. 21, Munich 1983, p. 24.

¹²⁹ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 35.

¹³⁰ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 35.

¹³¹ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 35.

¹³² A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 35.

¹³³ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 35.

3.5.4 CONCLUSIE

In het eerste deel van Psalm 19 wordt de lof van God bezongen door de schepping. In het tweede deel staat de heerlijkheid van de wet van God centraal. Hoewel we de psalm in twee delen kunnen onderscheiden, is de psalm als een eenheid tot ons gekomen.

Op grond van syntactische en literaire analyse kan worden geconcludeerd dat de psalm ook daadwerkelijk een eenheid is. Uit de in deze paragraaf weergegeven stijlmiddelen en woordverbindingen komen voldoende argumenten naar voren ter ondersteuning van de conclusie dat Psalm 19 een eenheid is. De belangrijkste bevindingen voor deze conclusie zijn:

- **Structuur.** Het wisselend ritme van strofe 4 heeft zowel verbinding met het eerste als met het tweede deel van de psalm.
- **מִן־הַיָּמִן.** Dit woordje van vers 5c en 12a verbindt expliciet de tweede strofe met de eerste strofe en de vierde strofe met de derde strofe. Dit tekent precies de innerlijke relatie van de beide delen van Psalm 19.
- **Woordverbindingen.** De belangrijkste woordverbinding is te vinden in de verzen 7c en 13b. Het woord ‘verborgen’ in vers 7 is een sleutelbegrip voor het tweede deel van de psalm.
- **Vergelijking zon en tora.** Aan de tora toegeschreven eigenschappen kunnen met de thematiek van de zon in verbinding worden gebracht.
- **Literaire afsluiting.** De twee delen van de psalm sluiten op dezelfde literaire wijze af: na het gebruik van een chiasme, komt een laatste zin als afsluitende acclamatie.
- **Chiasme.** De chiasmische parallellismen (vz. 2, 7 en 12, 15) onderscheiden de psalm in drie delen en stellen zo de wet van God (strofe 3) centraal. De chiasmische parallellismen in deze psalm zijn een argument voor de eenheid van het geheel.

Op grond van de syntactische en literaire analyse concludeer ik dat Psalm 19 een eenheid is. Het is echter wel de vraag wat de theologische betekenis is van die eenheid. Deze vraag komt in het volgende hoofdstuk aan de orde.

4 THEOLOGISCHE BETEKENIS

4.1 INLEIDING

Na de syntactische en literaire analyse in hoofdstuk 3 omtrent de eenheid van Psalm 19 gaat dit hoofdstuk in op de theologische betekenis van de verhouding tussen de twee delen van de psalm. In paragraaf 4.2 wordt de betekenis van het begrip תּוֹרָה (tora) onderzocht. Dit is van belang, aangezien dit één van de sleutelbegrippen is in de psalm. Paragraaf 4.3 gaat in op mogelijke verbindingen tussen (delen uit) Psalm 19 en andere teksten binnen de Bijbel. Hiervoor wordt een thematisch onderzoek uitgevoerd. In paragraaf 4.4 wordt de theologische betekenis van de koppeling schepping – tora behandeld. Paragraaf 4.5 sluit dit hoofdstuk af met een conclusie.

4.2 BETEKENIS TORA

Het tweede deel van Psalm 19 zet in met de woorden תּוֹרַת יְהוָה, vertaald met ‘de wet van JHWH’. Het woord תּוֹרָה (tora) vraagt nadere aandacht. Wat wordt hier nu precies onder verstaan? Vaak verwijst de tora naar de vijf boeken van Mozes (Pentateuch). Het is ook mogelijk dat de tora verwijst naar de gehele Hebreeuwse Bijbel (Tenach). Daarnaast wordt tora in het latere Jodendom wel gebruikt om het geheel van de Joodse leerstellingen (geschreven en mondelinge wet) aan te duiden. Aangezien Psalm 19 ergens in de tijd van het Oude Testament is ontstaan, kan er naar mijn mening hier met tora nooit de gehele Hebreeuwse Bijbel zijn bedoeld, laat staan het geheel van de Joodse leerstellingen. Tora zouden we kunnen vertalen met ‘richting’ of ‘instructie’. Met betrekking tot Psalm 19 vers 8 geven Koehler en Baumgartner de vertaling ‘instructie’ aan, en dan gezien als een synopsis of belichaming van instructies¹³⁴. Ook Seybold ziet de tora niet als de wet als zodanig, maar veelmeer als instructies¹³⁵. Het begrip tora heeft te maken wijsheid. Bij theologisch gebruik betekent tora in het Oude Testament altijd goddelijke wijsheid¹³⁶. Tora in theologische samenhang kan worden onderscheiden in tora van priesters, tora van JHWH en tora van Mozes. Bij de priesterlijke tora gaat het meer om de op schrift gegeven wil van JHWH. De geschreven tora (tora van Mozes) speelt een centrale rol in de theologie van het deuteronomistisch geschiedwerk. De priesterlijke tora is (wanneer zij onverdorven is) tora van JHWH. Tora geeft het onderscheid aan tussen heilig en profaan, tussen rein en onrein. Tora van JHWH is het motto van de zgn. tora-psalmen (Ps. 1, 19B, 119). Het begrip tora komt 36 keer voor in de psalmen, waarvan

---

¹³⁴ L. Koehler and W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (volume 2), Leiden 2001, p. 1711.

¹³⁵ K. Seybold, *Die Psalmen I* (HAT, nr. 15), Tübingen 1996, p. 87.

¹³⁶ G. Liedke/C. Petersen, ‘תּוֹרָה tora Weisung’, in: Jenni, E. und C. Westermann, *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* (Band II), München 1971, p. 1034.

25 keer in Psalm 119. Het gaat bij de תורה van JHWH niet om individuele instructies, maar om de gehele wilsuiting van God¹³⁷. Met behulp van een overvloed van synoniemen wordt tora primair als een verzameling van concrete geboden en rechterlijke bepalingen van JHWH begrepen¹³⁸. Het is niet verwonderlijk dat het begrip tora voorop staat. Tora wordt al in Deuteronomium en in de daaropvolgende tijd tot het belangrijkste begrip voor de ene, omvattende en schriftelijk voorliggende wil van God. Het omvat hierbij alle informatie, aanwijzing, instructie en normzetting¹³⁹. Niet het doen van de geboden, maar de geboden zelf worden als onmiddellijk levensvullend en heilvol aangezien¹⁴⁰. Het gaat bij תורה om de gehele wilsuiting van JHWH. Deze wil van God vinden we terug in de Pentateuch, maar ook verder in de gehele Hebreeuwse Bijbel. De lijn van deze toravroomheid vinden we ook in de psalmen.

4.3 THEMATISCH ONDERZOEK

4.3.1 INLEIDING

De probleemstelling in dit onderzoek gaat over de verhouding tussen de twee delen van Psalm 19. In het eerste deel van Psalm 19 wordt de lof van God bezongen door de schepping. In het tweede deel van de psalm staat de heerlijkheid van de wet van God centraal. Bij het thematisch onderzoek wordt onderzocht of er verbanden zijn vast te stellen tussen (delen uit) Psalm 19 en andere teksten binnen de Bijbel. Het gaat in dit onderzoek in het bijzonder om teksten die zowel verband hebben met het eerste als met het tweede deel van Psalm 19. Tevens worden teksten onderzocht waarin (begrippen omtrent) schepping en wet nauw met elkaar verbonden zijn.

Bij het thematisch onderzoek beperken we ons tot bijbelse teksten. Psalm 19 maakt deel uit van het boek van de Psalmen. Als eerste worden in paragraaf 4.3.2 mogelijke parallellen tussen Psalm 19 en andere psalmen onderzocht. Het boek van de Psalmen maakt deel uit van de Geschriften. Paragraaf 4.3.3 gaat in op mogelijke parallellen tussen Psalm 19 en teksten uit de bijbelboeken binnen de Geschriften. Vervolgens worden in paragraaf 4.3.4 mogelijke parallellen onderzocht

---

¹³⁷ G. Liedke/C. Petersen, 'תורה tora Weisung', in: Jenni, E. und C. Westermann, *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* (Band II), München 1971, p. 1039.

¹³⁸ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004.

¹³⁹ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 216.

¹⁴⁰ A. Grund, *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004, p. 244.

tussen Psalm 19 en teksten binnen het Nieuwe Testament. Paragraaf 4.3.5 sluit het thematisch onderzoek af met een conclusie.

4.3.2 PSALMEN

Het is opmerkelijk dat er geen andere psalm is, waarin zo duidelijk enerzijds de lof op God bezongen wordt vanuit de schepping en anderzijds vanuit de wet van God. Er zijn verschillende psalmen waarin de natuur centraal staat, maar waarin niet wordt ingegaan op de wilsuiting van God. In dit kader valt te wijzen op de volgende zogenaamde natuurpsalmen: Psalm 8, Psalm 29 en Psalm 104. Psalm 1 is een psalm die juist verbinding heeft met het tweede deel van Psalm 19. Het gaat in Psalm 1 over een dichter die betrokken is op de wet van JHWH. De volgende psalmen lijken wel meer verbinding te hebben met de onderscheiden thematiek van de twee delen van Psalm 19.

Psalm 50

In Psalm 50 vers 6 wordt gezegd dat ‘de hemelen Gods gerechtigheid verkondigen’. Het woord יִדְרֹךְ (gerechtigheid) wordt niet gebruikt in het tweede deel van Psalm 19, maar staat wel in de lijn van het woord tora en haar synoniemen. In Psalm 19 worden de begrippen vanuit de schepping in het eerste deel gebruikt en de begrippen rondom tora in het tweede deel van de psalm. In Psalm 50 vers 6 zien we de hemelen als verkondiger van de wilsuiting van God. Schepping en wet dienen we kennelijk niet te ver uit elkaar te halen. Er is kennelijk sprake van een nauwe relatie tussen schepping en wet.

Psalm 65

In Psalm 65 zien we geen direct verband met Psalm 19 waar het gaat om het gebruik van dezelfde begrippen. Wel zien we in Psalm 65 een verbinding tussen het kosmologische en soteriologische aspect. In die zin kan er gesproken worden van een meer zakelijk verband met Psalm 19.

Psalm 72

Net als in Psalm 65 zien we ook in Psalm 72 een verbinding tussen het kosmologische en soteriologische aspect. Het gaat in Psalm 72 onder andere om een regering in gerechtigheid. Dit wordt verbonden met begrippen uit de schepping. Tot tweemaal toe wordt de zon genoemd in deze psalm. Ook in Psalm 72 is sprake van een meer zakelijk verband met Psalm 19.

Psalm 93

Psalm 93 is een loflied op JHWH. Deze psalm is niet bedoeld om de heerlijkheid van JHWH te laten zien, maar om te laten zien dat JHWH regeert. In deze psalm wordt onder andere gezegd dat JHWH geweldiger is dan het bruisen van de rivieren. Hier wordt een beeld uit de schepping gebruikt. In vers 5a wordt echter ingegaan op de getuigenissen van JHWH: *עַל תִּיָּךְ נֶאֱמָנוּ מֵאֵד* (Uw getuigenissen zijn zeer betrouwbaar). Deze zin lijkt veel op vers 8b1 van Psalm 19 (*הַהֲרֵה נֶאֱמָנָה*; het getuigenis van JHWH is betrouwbaar). Vervolgens komt ook de tempel nog aan de orde in Psalm 93. Talstra merkt op: er is kennelijk een verband tussen datgene wat moderne lezers als twee verschillende ordeningen ervaren: de kosmos en de eredienst¹⁴¹. In Psalm 93 komt net als in Psalm 19 zowel de schepping als de wilsuiting van JHWH naar voren. In deze psalm lezen we dat JHWH regeert over de schepping. Hij heeft ook de rivieren en het bruisen van de zee in de hand. De verbintenis met ‘getuigenissen’ laat zien dat JHWH, die regeert, ook een God is van Zijn Woord.

Psalm 97

In Psalm 97 zien we een combinatie van een theophanieschildering van JHWH in de schepping met een toepassing op individuen¹⁴². In vers 6 lezen we: de hemelen verkondigen Zijn gerechtigheid, en alle volken zien Zijn eer. Hierin kunnen we verbinding zien met Psalm 19. Het eerste deel van Psalm 97 vers 6 (de hemelen verkondigen Zijn gerechtigheid) komt overeen met Psalm 50 vers 6 (zie hiervoor). In beide teksten wordt het woord *צֶדֶק* (gerechtigheid) gebruikt, dat niet voorkomt in Psalm 19, maar wel in de lijn staat van het woord *tora* en haar synoniemen. In vers 8 van Psalm 97 gaat het over de rechtsregels (*מִשְׁפָּטִים*) van JHWH, die ook in vers 10b1 van Psalm 19 naar voren komen. We zien dan ook in Psalm 97 een verbinding tussen schepping en de rechtsregels van JHWH. Juist het eerste deel van vers 6 (de hemelen verkondigen Zijn gerechtigheid) laat nauwe betrokkenheid zien van de hemelen (schepping) op de wilsuiting van God. Dit onderstreept de nauwe relatie van schepping en wet.

Psalm 119

Psalm 119 heeft met name verbinding met het tweede deel van Psalm 19. In Psalm 119 staat de wet van JHWH centraal. En ook het gebed van de dichter klimt in deze psalm op tot JHWH. In Psalm 19 zijn de lof op de wet en de bede twee aparte strofes. In Psalm 119 lopen de lof op de wet en het gebed echter door elkaar heen. In Psalm 119 komen we veel woorden tegen die ook

---

¹⁴¹ E. Talstra, *Oude en Nieuwe Lezers, Een inleiding in de methoden van uitleg van het Oude Testament*, Kampen 2002, p. 296.

¹⁴² M. Oeming, ‘Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet’, in: *Verbindungslinien (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle)*, Neukirchen-Vluyn 2000, p. 261.

voorkomen in Psalm 19. Van de woorden uit Psalm 19 die we terugzien in Psalm 119, komen de woorden rondom de woordgroep תורה het meest voor. De wet en de meeste van haar synoniemen uit de verzen 8 tot en met 10 van Psalm 19 komen veelvuldig voor in Psalm 119, namelijk תורה (wet, ps. 19:8a), עֲדוּת (getuigenissen, ps. 19:8b), פְּקוּדֵי (bevelen, ps. 19:9a), מִצְוֹת (geboden, ps. 19:9b) en מִשְׁפָּטֵי (rechtsregels, ps. 19:10b). Het woord יְרָאָה (vreze, ps. 19:10a) komt slechts 1 maal voor in Psalm 119. De volgende woorden komen in Psalm 119 ook veel voor, en zijn ook te kenmerken als synoniemen van tora: דְּבָר (woord, dit woord komt alleen voor in Psalm 19:4) en קָהָן (inzettingen, dit woord komt niet voor in Psalm 19). Ook andere woorden uit Psalm 19 worden gebruikt in Psalm 119. Een belangrijke woordgroep is: נַפֶּשׁ (ziel), לֵב (hart), עֵינַיִם (ogen) en פִּי (mond). Net als in Psalm 19 is ook in Psalm 119 de dichter met hart en ziel betrokken op JHWH. Ook in Psalm 119 plaatst de dichter zich onder de wet van JHWH: hij noemt zich עֲבָדְךָ (Uw knecht). Dit begrip komt tweemaal voor in Psalm 19. In Psalm 119 gebruikt de dichter עֲבָדְךָ twaalfmaal.

Een relatie tussen het tweede deel van Psalm 19 en Psalm 119 is gezien de veelheid van het gebruik van dezelfde woorden en de inhoud van de gedichten (bij beide: lof op Gods wet gekoppeld aan gebed) duidelijk aanwezig. Hiermee is echter nog niet de relatie aangegeven van Psalm 119 met het eerste deel van Psalm 19. Men kan zich afvragen of deze relatie er wel is. In Psalm 119 komt de godsnaam אֱלֹהִים niet voor. Dit is juist de godsnaam die centraal staat in het eerste deel van Psalm 19. Ook is de zon in Psalm 19 een belangrijk onderwerp: deze staat centraal in het brengen van de lof aan God in de tweede strofe van Psalm 19. In Psalm 19 is de relatie tussen zon en wet een belangrijk aspect¹⁴³. We vinden hiervan in Psalm 119 niets terug. In Psalm 119 neemt de wet een belangrijke plaats in, maar de zon wordt er niet in genoemd. Wel zijn verschillende andere woorden uit het eerste deel van Psalm 19 terug te vinden in Psalm 119, zoals שָׁמַיִם (hemelen), הָאָרֶץ (aarde), יוֹם (dag), אִמְרָה (spraak), en דְּבָרִים (woorden). Hoewel verschillende woorden uit het eerste deel van Psalm 19 voorkomen in Psalm 119, vinden we in Psalm 119 geen uitgebreid loflied op Gods eer vanuit de natuur. Wel kan gezegd worden dat in Psalm 119 door het gebruik van de hierboven genoemde woorden, het loflied op de wet van JHWH niet los staat van de schepping. In de verzen 64, 89 en 90 van Psalm 119 worden de hemelen en de aarde genoemd en hebben zij een functie in het loflied op de heerlijkheid van JHWH. Ook de kosmos doet mee in het prijzen van God.

¹⁴³ In paragraaf 4.4 wordt nader ingegaan op de relatie zon en wet.

Psalm 147

In Psalm 147 (vanaf vers 12) komen we enerzijds beelden uit de schepping tegen, anderzijds gaat het ook over Gods woorden, inzettingen en rechtsregels. Hier zien we schepping en wet in dezelfde psalm terugkomen. Het kosmische perspectief gaat over in een persoonlijke setting. De begrippen die verbonden zijn aan schepping en wet worden in Psalm 147 door elkaar heen gebruikt. In Psalm 19 zijn de begrippen omtrent schepping en wet strikt gescheiden.

4.3.3 GESCHRIFTEN

Het boek van de Psalmen maakt deel uit van de כתובים (Geschriften) van de Hebreeuwse Bijbel. In deze paragraaf wordt onderzocht of er parallellen zijn vast te stellen tussen de verbinding van schepping en wet zoals deze in Psalm 19 naar voren komt en teksten uit de Geschriften.

Job 28

In Job 28:11b staat: Hij brengt het verborgene aan het licht. Hier kunnen we een vergelijking zien met zowel het eerste als het tweede deel van Psalm 19. Zoals er niets ‘verborgen’ is voor de zon (vers 7c), zo brengt de wet de ‘verborgen zonden’ (vers 13b) aan het licht. Hier in Job 28:11b lezen we dat God het verborgene aan het licht brengt. Toch is de waarde van deze verbinding maar beperkt. Het woord וְתַעֲלֶמָה uit Job 28:11 komt niet van hetzelfde grondwoord als de betreffende woorden uit Psalm 19 (deze komen van de wortel סתר). In Job 28:11b heeft het woord וְתַעֲלֶמָה meer de betekenis van ‘verborgenheden’: de geheime, moeilijk te verstane dingen, brengt God aan het licht. Dit dient verstaan te worden in het kader van wijsheid. In vers 21 van Job 28 komt het woord ‘verborgen’ ook voor; hier wel van de wortel סתר. Het gaat hier om de wijsheid die verborgen is. In de laatste verzen van Job 28 (verzen 26 t/m 28) zien we verbinding in het spreken over schepping en wet, met een persoonlijke spits.

Spreuken 8

In Spreuken 8:22-36 vinden we een opmerkelijke perikoop. In de verzen 22-29 vinden we veel elementen uit de schepping. Vanaf vers 32 gaat het over het horen van de mens naar (de wil van) God. In vers 32 zien we een wissel van het kosmisch perspectief naar een moreel-persoonlijke dimensie¹⁴⁴. Concrete verbinding door middel van hetzelfde woordgebruik in Psalm 19 vinden we hier niet, wel zien we verbinding in woorden van heil, alsmede woorden op het gebied van de kosmos.

---

¹⁴⁴ A. Deissler, ‘Zur Datierung der “kosmischen Hymnen” Pss 8; 19; 29’, in: *Lex tua Veritas (FS H. Junker, hg.v. H. Gross / F. Mussner)*, Trier 1961, p. 51.

In de overige boeken van de Geschriften, maar ook van de Pentateuch en de Profeten zijn er geen relevante overeenkomsten te vinden van verbinding tussen schepping en wet zoals deze in Psalm 19 naar voren komt.

4.3.4 NIEUWE TESTAMENT

In deze paragraaf wordt onderzocht of er mogelijke overeenkomsten zijn vast te stellen tussen de verbinding van schepping en wet zoals deze in Psalm 19 naar voren komt en (gedeelten van) teksten uit het Nieuwe Testament.

In Romeinen 1:18-32 geeft Paulus aan dat de toorn van God gaat over alle zonden van de mensen. Mensen die onbekend zijn met de wet van God, zijn niet te verontschuldigen, aangezien de onzichtbare dingen (Gods eeuwige kracht en goddelijkheid) uit de schepping worden verstaan (Romeinen 1:20). Noemenswaardig in dit kader is ook Handelingen 14:15-17. De mensen worden door Paulus opgeroepen zich te bekeren tot de Schepper. De schepping heeft hier bij Paulus een functie in het bekeren van mensen. De schepping als zodanig is niet voldoende om God werkelijk te leren kennen. Toch neemt Paulus de schepping als aanknopingspunt. Hieruit blijkt ook een nauwe verbondenheid tussen schepping en wet.

In het Nieuwe Testament zijn verder geen relevante overeenkomsten te vinden van verbinding tussen schepping en wet zoals deze in Psalm 19 naar voren komt.

4.3.5 CONCLUSIE

Uit het thematisch onderzoek blijkt dat Psalm 19 uniek is binnen de Bijbel. Binnen het boek van de Psalmen is er geen psalm te vinden die op gelijke wijze is opgebouwd, waarbij de begrippen omtrent schepping en wet strikt gescheiden voorkomen. Wel blijken er andere psalmen te zijn waarin zowel begrippen rondom schepping als rondom wet voorkomen. In de genoemde psalmen staat de lof op God centraal, waarbij begrippen rondom schepping en wet door elkaar worden gebruikt. De lof op God wordt bezongen vanwege Zijn werk en heilshandelen. Niet alleen de begrippen rondom het woord tora, maar ook die rondom schepping hebben hierin een functie. Tevens blijkt dat de begrippen rondom tora en schepping ook op elkaar betrokken zijn in de lof op God. Schepping en wet dienen we kennelijk niet te ver uit elkaar te halen. De begrippen rondom tora en schepping worden in een nauwe relatie tot elkaar gebruikt.

Het thematisch onderzoek laat zien dat ook buiten het boek van de Psalmen er plaatsen in de bijbel zijn die een nauwe relatie laten zien tussen begrippen van schepping en wet. Hoewel de analogieën met Psalm 19 niet talrijk zijn, is de conclusie gerechtvaardigd dat schepping en wet in Psalm 19 in een nauwe relatie tot elkaar behoren te worden geïnterpreteerd. De betekenis van de koppeling schepping – tora komt in de volgende paragraaf aan de orde.

4.4 THEOLOGISCHE BETEKENIS KOPPELING SCHEPPING – TORA

4.4.1 INLEIDING

In het eerste deel van Psalm 19 wordt de lof op God bezongen in de werken van Zijn handen. De voortgang van de verkondiging en haar reikwijdte worden beschreven, en het verkondiginggebeuren wordt door de zonneloop geïllustreerd. In het tweede deel van Psalm 19 staat (de heerlijkheid van) de wet van JHWH centraal. Tevens wordt de betrokkenheid van de dichter op de gehele wilsuiting van JHWH zichtbaar. Psalm 19 komt tot ons als een eenheid. Hierin komen schijnbaar verschillende delen tot ons. Kennelijk is het niet vreemd dat de lof op God vanuit de kosmos gekoppeld is aan de lof op de wet van JHWH. De wijze van verbinding tussen schepping en tora zoals dit in Psalm 19 gebeurt, wordt binnen de canon van de bijbel nergens op deze wijze teruggevonden. In paragraaf 4.3 is ingegaan op andere plaatsen uit de bijbel die zowel begrippen rondom schepping als rondom tora gebruiken. In de genoemde plaatsen is gebleken dat begrippen inzake schepping en tora veelal in een nauwe relatie tot elkaar gebruikt worden. Deze staan vaak ten dienste aan het brengen van lof aan God. Ook de schepping draagt bij aan de verkondiging van de gerechtigheid van God. In deze paragraaf wordt ingegaan op de theologische betekenis van de relatie tussen de twee gedeelten van Psalm 19: de relatie schepping – tora. De vraag die in deze paragraaf onderzocht wordt, is: hoe dienen we de koppeling van schepping en tora, het verband tussen de lof op God vanuit de schepping en de lof op (de wet van) JHWH, te duiden?

4.4.2 RELATIE SCHEPPING – TORA: GEEN?

Uit het thematisch onderzoek blijkt dat er psalmen zijn waarbij begrippen rondom schepping en wet worden gebruikt ten dienste van het prijzen van God. Hiermee is het duidelijk dat er een bepaalde relatie moet zijn tussen schepping en tora. Spieckermann ziet echter geen relatie tussen schepping en tora. Hij is van mening dat het eerste deel van Psalm 19 niet is te karakteriseren als een scheppings- of natuurhymne. Volgens hem is schepping geen thema, maar gaat het in het

eerste deel van Psalm 19 om heerlijkheidsverkondiging door de kosmos. Gods heerlijkheid trekt hoorbaar en zichtbaar de kosmos door en heeft haar volledige manifestatie in woord en werking van de tora¹⁴⁵. Spieckermann ziet dan ook geen verschillende thema's in deze psalm, maar een thematische eenheid van het geheel in wetsthematiek. Deel A is ingebed in een jahwistische psalm¹⁴⁶. Naar mijn mening stelt Spieckermann terecht dat het om Gods heerlijkheid gaat in deze psalm. Dit laat echter onverlet dat het eerste deel beelden uit de schepping vertoont. Ik vind het wat te makkelijk om te zeggen, dat dat er eigenlijk niet toe doet. Want dat moet de conclusie zijn over de mening van Spieckermann: alle nadruk wordt gelegd op de heerlijkheid van God, waarbij voorbij gegaan wordt (voor wat betreft het eerste deel van Psalm 19 althans) aan de vraag door wie de eer van God wordt verkondigd en welke betekenis we daaraan hebben te geven.

4.4.3 RELATIE SCHEPPING – TORA: VERGELIJKEND

Beide delen van Psalm 19 zijn gericht op de eer van God. Knierim benadrukt dat het in deze psalm gaat om het prijzen van God. In deel A gaat het volgens hem om de eigen relatie van de kosmos tot God. Van de kosmos maken de mensen geen deel uit. Knierim maakt onderscheid tussen de relatie van de kosmos tot God enerzijds (deel A) en de relatie van mensen tot God anderzijds (deel B). Deel B presenteert het prijzen van de tora van JHWH en haar effect op het menselijk leven. Deel B focust op de compleetheid en onschuld van het leven van de knecht van JHWH. Het gaat om de compleetheid van JHWH's gids en bescherming voor de compleetheid van menselijk leven, in het bijzonder voor de individuele volgelingen van JHWH. In zowel deel A als deel B komen de aspecten van lofprijzing en van compleetheid naar voren. Zoals het leven van de kosmos compleet is voor God haar Schepper, zo is het te verwachten dat het leven van mensen op aarde, speciaal van JHWH's knechten, compleet zal zijn door de invloed van de tora en van JHWH's eigen bescherming. Het prijzen door de kosmos is reeds compleet, omdat het de permanente staat van haar onverstoorde creatie representeert. We zien hier echter ook een contrast: het leven op aarde is incompleet. Daarom zijn instructies en ondersteuning nodig om haar compleetheid te effectueren¹⁴⁷. Het concept van de schepping (deel A) weerspiegelt de glorie van El. Deel B geeft criteria om er voor te zorgen dat het menselijk leven voldoet aan de orde van de schepping. De mensen hebben de tora nodig, de kosmos echter niet¹⁴⁸. Ik ben het eens met de

---

¹⁴⁵ H. Spieckermann, *Heilsgegenwart. Eine Theologie der Psalmen*, Göttingen 1989, p. 72.

¹⁴⁶ M. Oeming, 'Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet', in: *Verbindungslinien (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle)*, Neukirchen-Vluyn 2000, p. 254.

¹⁴⁷ R.P. Knierim, R.P., 'On the Theology of Psalm 19', in: *Ernten, was man sät (FS K. Koch, hg.v. D.R. Daniels)*, Neukirchen-Vluyn 1991, p. 448.

¹⁴⁸ R.P. Knierim, R.P., 'On the Theology of Psalm 19', in: *Ernten, was man sät (FS K. Koch, hg.v. D.R. Daniels)*, Neukirchen-Vluyn 1991, p. 449.

zienswijze van Knierim dat zowel deel A als deel B gericht zijn op het prijzen van God. Hierbij teken ik wel aan dat in het oog moet worden gehouden dat deel A rechtstreeks op de eer van God is gericht, en deel B zich richt op het prijzen van Gods wet. In deel B wordt God in feite op een indirecte manier geprezen.

Knierim legt de nadruk op het prijzen van God in deze psalm, enerzijds door de schepping, anderzijds door de mensen. Hij benadrukt de onafhankelijkheid van twee partijen: die van de kosmos en van de mensen. Elke partij heeft haar eigen relatie tot God – JHWH. Elke partij heeft haar eigen condities en elke partij prijst God voor haar eigen verschillende redenen. De mensen hebben hiervoor de tora nodig, de kosmos niet¹⁴⁹. Knierim ziet het prijzen van God door enerzijds de kosmos en anderzijds de mensen als het onderwerp van de psalm. Naar mijn mening doet Knierim echter geen recht aan de intentie van de psalm. De link van kosmos naar tora en mensen maakt hij niet. Hij gaat voorbij aan de verhouding schepping – tora. En hij geeft daar dan naar mijn mening ook geen theologische betekenis aan. Toch valt er meer te zeggen over de relatie schepping – tora in Psalm 19.

Vergelijking zon en tora

De zon neemt een belangrijke plaats in in Psalm 19. In strofe 2 functioneert de zon, het belangrijkste hemellicht, als verkondiger van Gods eer. Uit het thematisch onderzoek komen er echter geen plaatsen uit de bijbel naar voren waar de zon is verbonden aan de wet. Psalm 119 vertoont veel overeenkomsten met Psalm 19. Opmerkelijk hierbij is dat de zon, die in Psalm 19 een prominente plaats inneemt, in Psalm 119 niet voorkomt. Nu is Psalm 119 ook niet bedoeld als loflied op Gods eer vanuit de schepping, maar andere woorden uit het eerste deel van Psalm 19, zoals *הַשָּׁמַיִם* (hemelen), *הָאָרֶץ* (aarde), *יוֹם* (dag), *אֶ מְרָ* (spraak), en *דְּבָרִים* (woorden), komen wel voor in Psalm 119.

De zon, als het belangrijkste hemellichaam, staat centraal in het brengen van de lof op God in de tweede strofe van Psalm 19. Glass geeft terecht aan dat ‘zon en tora’ niet het thema is van de psalm, maar meer een methode die de verzen samen verbindt en het leven gegeven door de schepping in de hemelen vergelijkt met leven gegeven op aarde door de wet¹⁵⁰. De vergelijking van zon met tora zegt meer dan dat beiden God prijzen. Er is een relatie tussen zon en tora te zien. Bij tora en haar synoniemen gaat het om de gehele wilsuiting van JHWH. We kunnen hierbij

¹⁴⁹ R.P. Knierim, R.P., ‘On the Theology of Psalm 19’, in: *Ernten, was man sät* (FS K. Koch, hg.v. D.R. Daniels), Neukirchen-Vluyn 1991, p. 449.

¹⁵⁰ J.T. Glass, ‘Some Observations on Ps 19’, in: K. Hoglund u.a. (ed.), *The Listening heart*, Sheffield 1987, p. 154.

denken aan het element van de rechtspraak. Veel auteurs leggen verbinding tussen zon en wet, waarbij bij wet juist gedacht moet worden aan ‘recht’. In het Oude Oosten kwamen veelal zonnegoden voor, die verbonden werden met rechtspraak. Ook de zon zelf stond vaak symbool voor recht. Binnen de bijbel komt de koppeling tussen zon en recht op directe wijze niet veel voor. We kunnen wijzen op Maleachi 4:2, waar het gaat over de ‘zon van de gerechtigheid’. En in 2 Samuël 23:3b-4a zien we een parallel van ‘recht’ en ‘licht’. Opmerkelijk is ook dat in Psalm 84, waar het juist gaat over de eredienst, JHWH zelf een ‘zon’ genoemd wordt. Het is naar mijn mening dan ook gerechtvaardigd een link te zien tussen zon en recht. De vergelijking van zon met tora verbindt de twee delen van Psalm 19 nauw aan elkaar. Zoals de zon de mediator is van de hemelse prijs op aarde, zo medieert de participatie van de tora in de prijs van God¹⁵¹. Zoals we niet kunnen leven zonder de zon, zo kan er ook geen waar leven zijn zonder het woord van God (tora)¹⁵². Dit is een vergelijkend element tussen het eerste en tweede deel van Psalm 19. Deze elementen zijn niet alleen vergelijkend, maar ook complementair.

4.4.4 RELATIE SCHEPPING – TORA: COMPLEMENTAIR

Na de prijs van God vanuit de schepping, staat in Psalm 19 de heerlijkheid van de wet van JHWH centraal. Na het bezingen van de lof op God door de schepping, wordt de heerlijkheid van de tora bezongen. De lof op God vanuit de kosmos is gekoppeld aan de lof op de wet van JHWH. Dit is enerzijds vergelijkend, maar anderzijds ook complementair. God wordt niet alleen geprezen vanuit de schepping, maar ook zijn wet, zijn gehele wilsuiting wordt bejubeld. Beide aspecten vullen elkaar aan en geven een completer beeld van (de heerlijkheid van) God.

De reeds genoemde begrippen zon en tora zijn met betrekking tot complementariteit van belang. Beide, zon en tora brengen het verborgene aan het licht. Zoals er voor de zon niets verborgen is in de schepping, zo is er niets verborgen voor (de tora van) JHWH. De psalm wil de complementariteit van natuurgetuigenis en schriftgetuigenis ontvouwen: het moment van verhoging van de zon naar de tora speelt een rol¹⁵³. Er valt over complementariteit meer te zeggen. Deel B is complementair ten opzichte van deel A. We kunnen dit echter ook andersom benaderen. Deel B is niet alleen aanvullend ten opzichte van deel A, maar deel A is ook aanvullend ten opzichte van deel B. Niet alleen de tora vult de schepping aan in de prijs van God,

---

¹⁵¹ J.T. Glass, ‘Some Observations on Ps 19’, in: K. Hoglund u.a. (ed.), *The Listening heart*, Sheffield 1987, p. 154.

¹⁵² P.C. Craigie, *Psalms 1-50* (WBC, nr. 19), Waco 1983, p. 184.

¹⁵³ M. Oeming, ‘Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet’, in: *Verbindungslinien (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle)*, Neukirchen-Vluyn 2000, p. 257.

maar ook vult de schepping de tora aan. Zonder tora kunnen we de schepping niet goed verstaan. De lofwoorden van de schepping zijn voor mensen niet of niet zeker te decoderen: eerst de tora maakt ze hoorbaar en zeker onderscheidbaar. Wie in de zon kijkt, wordt blind, maar wie in de tora ziet, wordt ziende¹⁵⁴. De knecht, die zich onder de tora stelt, stemt in met de verkondiging van de schepping¹⁵⁵. In het voorgaande is niet alleen complementariteit, maar ook contrast te zien tussen schepping en tora.

4.4.5 RELATIE SCHEPPING – TORA: CONTRASTEREND

Naast vergelijking van en complementariteit tussen is er ook contrast te zien tussen de twee delen van Psalm 19. In het voorgaande is reeds genoemd dat we de schepping zonder de tora niet goed kunnen verstaan. Kraus geeft terecht aan dat de mens God niet kent uit de schepping. De mens verstaat de verkondiging niet. De kosmos vertelt Gods eer, maar leert niet Zijn wil. In de tora is God verneembaar, daar erkent men wie God is¹⁵⁶. De hemelen vertellen Gods eer, maar de tora vertelt de wil van God voor de mensheid. Ondanks dat het vaste firmament (zo hoog boven ons) Gods prijs vertelt, is het de tora alleen die de mensheid openbaart dat hij een plaats heeft in het universele schema van dingen¹⁵⁷. Het is de tora die de mens leert God te kennen. Zonder de tora weten wij de wil van God niet. Door het kennen van de wil van God, gaat de mens ook de verkondiging van de schepping verstaan.

Uiteindelijk leert de mens God pas kennen uit de schepping, wanneer hij eerst door de tora is onderwezen. De kosmos vertelt Gods eer, haar boodschap gaat over heel de wereld uit. Echter de mens verstaat deze boodschap niet zonder de tora. Juist de tora is nodig om de wil van God te kennen. Zonder tora kan de mens JHWH niet kennen. Als we de tora verstaan, gaan we ook beter de heerlijkheid van God in de schepping zien.

4.4.6 CONCLUSIE

Schepping en tora zijn twee verschillende terreinen, die binnen één en dezelfde psalm aan de orde komen. Psalm 19 komt tot ons als een eenheid. Hoewel er twee onderscheiden delen in de psalm zijn, is er sprake van een sterk conceptuele eenheid tussen schepping en wet. Deze conceptuele

---

¹⁵⁴ M. Oeming, 'Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet', in: *Verbindungslinien (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle)*, Neukirchen-Vluyn 2000, p. 257.

¹⁵⁵ I. Fischer, 'Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?', in: *Biblische Notizen, nr. 21*, Munich 1983, p. 25.

¹⁵⁶ H.J. Kraus, *Psalmen 1* (BKAT, nr. 15), Neukirchen-Vluyn 1978, p. 307.

¹⁵⁷ P.C. Craigie, *Psalms 1-50* (WBC, nr. 19), Waco 1983, p. 183.

eenheid wil laten zien dat de God van de schepping, dezelfde is als de JHWH van de tora. Schepping en wet zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden in Psalm 19.

De relatie schepping – tora is geen willekeurige relatie in Psalm 19. In beide delen van Psalm 19 wordt God geprezen. In het eerste deel van de psalm wordt God rechtstreeks geprezen door de schepping. Het tweede deel van de psalm prijst de wet van JHWH. In dit tweede deel wordt God in feite op een indirecte manier geprezen. Naast het prijzen van God valt er meer te zeggen over de relatie schepping - tora. De zon neemt een belangrijke plaats in in Psalm 19. De verbinding zon en wet (recht) kwam in het Oude Oosten vaker voor en onderstreept de verbinding tussen de twee delen van de psalm. De verbinding zon en wet laat de vergelijking zien: zoals we niet kunnen leven zonder de zon, zo kan er ook geen waar leven zijn zonder het woord van God (tora). De zon in het eerste deel van de psalm staat als een metafoor voor de wet van God uit het tweede deel van de psalm. Ook vullen de onderdelen schepping en tora elkaar aan. De tora vult de schepping aan in de prijs van God. Ook vult de schepping de tora aan: zonder tora kunnen we de schepping niet goed verstaan. Dit geeft ook direct het contrast tussen beide weer: de tora is nodig om de schepping te verstaan. Als we de tora verstaan, gaan we ook beter de heerlijkheid van God in de schepping zien.

5 CONCLUSIE

In het eerste deel van Psalm 19 wordt de lof op God bezongen in de werken van Zijn handen. De voortgang van de verkondiging en haar reikwijdte worden beschreven, en het verkondiginggebeuren wordt door de zonneloop geïllustreerd. In het tweede deel van Psalm 19 staat (de heerlijkheid van) de wet van JHWH centraal. Tevens wordt de betrokkenheid van de dichter op de gehele wilsuiting van JHWH zichtbaar.

Op grond van syntactisch en literair onderzoek is gebleken dat beide delen van Psalm 19 in samenhang begrepen dienen te worden. Uit het onderzoek komen voldoende argumenten naar voren ter ondersteuning van de conclusie dat Psalm 19 een eenheid is. Hoewel de strofes van de psalm een wisselende structuur vertonen, geeft het wisselende ritme van strofe 4 zowel verbinding met het eerste als met het tweede deel van de psalm. Het woord **קָהָה** is een opmerkelijk woord in Psalm 19. Dit woordje van vers 5c en 12a verbindt expliciet de tweede strofe met de eerste strofe en de vierde strofe met de derde strofe. Dit tekent precies de innerlijke relatie van de beide delen van Psalm 19. De belangrijkste woordverbinding tussen de twee delen van de psalm is te vinden in de verzen 7c en 13b. Het woord ‘verborgen’ in vers 7 is een sleutelbegrip voor het tweede deel van de psalm. Ook het gebruik van chiasmen pleit voor de eenheid van de psalm. De chiasmatische parallellismen (vz. 2, 7 en 12, 15) onderscheiden de psalm in drie delen en stellen zo de wet van God (strofe 3) centraal. De chiasmatische parallellismen in deze psalm zijn een argument voor de eenheid van het geheel. De twee delen van de psalm sluiten op dezelfde literaire wijze af: na het gebruik van een chiasme, komt een laatste zin als afsluitende acclamatie.

De godsnaam **אֱלֹהִים** komt alleen in het eerste deel en de godsnaam **יְהוָה** komt alleen in het tweede deel van Psalm 19 voor. In het eerste deel wordt de eer van God bezongen door de schepping. Juist de naam **אֱלֹהִים** is de naam van God, de Schepper, die verbonden is met de schepping en schepselen. De dichter bedoeld met **אֱלֹהִים** niemand anders dan **יְהוָה**. De naam **יְהוָה** is de naam die verbonden is met de heilsgeschiedenis. Het is de naam waarmee God zich heeft bekend gemaakt aan Abram. **אֱלֹהִים** in de natuur en **יְהוָה** in de heilsgeschiedenis horen bij elkaar. De naam **יְהוָה** hoort bij de tora. Tora dienen we in brede zin te verstaan. Het gaat hier bij de **תּוֹרָה** van JHWH niet om individuele instructies, maar om de gehele wilsuiting van God.

Schepping en tora zijn twee verschillende terreinen, die binnen één en dezelfde psalm aan de orde komen. Psalm 19 komt tot ons als een eenheid. Hoewel er twee onderscheiden delen in de psalm zijn, is er sprake van een sterk conceptuele eenheid tussen schepping en wet. Deze

conceptuele eenheid wil laten zien dat de God van de schepping, dezelfde is als de JHWH van de tora. Schepping en wet zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden in Psalm 19. Uit het thematisch onderzoek blijkt dat Psalm 19 uniek is binnen de Bijbel. Binnen het boek van de Psalmen is er geen psalm te vinden die op gelijke wijze is opgebouwd, waarbij de begrippen omtrent schepping en wet strikt gescheiden voorkomen. Wel blijken er andere psalmen te zijn, en ook andere plaatsen in de bijbel, waarbij begrippen rondom schepping en wet door elkaar worden gebruikt. Schepping en wet dienen we kennelijk niet te ver uit elkaar te halen.

De relatie schepping – tora is geen willekeurige relatie in Psalm 19. In beide delen van Psalm 19 wordt God geprezen. In het eerste deel van de psalm wordt God rechtstreeks geprezen door de schepping. Het tweede deel van de psalm prijst de wet van JHWH. In dit tweede deel wordt God in feite op een indirecte manier geprezen. Naast het prijzen van God valt er meer te zeggen over de relatie schepping - tora. De zon neemt een belangrijke plaats in in Psalm 19. De verbinding zon en wet (recht) kwam in het Oude Oosten vaker voor en onderstreept de verbinding tussen de twee delen van de psalm. De verbinding zon en wet laat de vergelijking zien: zoals we niet kunnen leven zonder de zon, zo kan er ook geen waar leven zijn zonder het woord van God (tora). De zon in het eerste deel van de psalm staat als een metafoor voor de wet van God uit het tweede deel van de psalm. Ook vullen de onderdelen schepping en tora elkaar aan. De tora vult de schepping aan in de prijs van God. Ook vult de schepping de tora aan: zonder tora kunnen we de schepping niet goed verstaan. Dit geeft ook direct het contrast tussen beide weer: de tora is nodig om de schepping te verstaan. Als we de tora verstaan, gaan we ook beter de heerlijkheid van God in de schepping zien.

LITERATUUR

Anderson, A.A., *The Book of Psalms I* (NCB), London 1972

Bibleworks 8.0, 2009

Elliger, K. en W. Rudolph, *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart 1990

Craigie, P.C., *Psalms 1-50* (WBC, nr. 19), Waco 1983

Deissler, A., 'Zur Datierung der "kosmischen Hymnen" Pss 8; 19; 29', in: *Lex tua Veritas (FS H. Junker, hg.v. H. Gross / F. Mussner)*, Trier 1961, 47-58

Delitzsch, F., *Biblischer Kommentar über die Psalmen* (Biblischer Commentar über das Alte Testament), Leipzig 1894.

Deurloo, K.A., 'Psalm 19: Riddle and Parable', in: *K.D. Schunck / M. Augustin (Hg.), Goldene Äpfel in silbernen Schalen*, Frankfurt a.M. 1992, 93-100

Dürr, L., 'Frage nach der Einheit von Ps 19', in: *Beiträge zur Religionsgeschichte und Archäologie Palästinas (FS E. Sellin, hg.v. W.F. Albrigh u.a.)*, Leipzig 1927, 37-48

Fischer, I., 'Ps 19 - Ursprüngliche Einheit oder Komposition?', in: *Biblische Notizen, nr. 21*, Munich 1983, 16-25

Gese, H., 'Die Einheit von Ps 19', in: *Verifikationen, FS G. Ebeling (Alttestamentliche Studien)*, Tübingen 1991, 139-148

Glass, J.T., 'Some Observations on Ps 19', in: K. Hoglund e.a. (ed.), *The Listening heart*, Sheffield 1987, 147-159

Grund, A., *Die Himmel erzählen die Herrlichkeit Gottes, Psalm 19 im Kontext der nachexilischen Toraweisheit*, Neukirchen-Vluyn 2004

- Gunkel, H., *Die Psalmen* (Handkommentar zum Alten Testament), Göttingen 1926
- Jenni, E. und C. Westermann, *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* (zwei Bände), München 1971
- Joüon, P. and T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*, Roma 2006
- Kittel, R., *Die Psalmen übersetzt und erklärt* (KAT, nr. 13), Leipzig 1922
- Koehler, L. and W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (2 volumes), Leiden 2001
- Korpel, M.C.A., e.a., *Handleiding Exegese Oude Testament* (versie 3.1 – april 2005), Utrecht 2005
- Knierim, R.P., ‘On the Theology of Psalm 19’, in: *Ernten, was man sät* (FS K. Koch, hg.v. D.R. Daniels), Neukirchen-Vluyn 1991, 439-458
- Kraus, H.J., *Psalmen I* (BKAT, nr. 15), Neukirchen-Vluyn 1978
- Kruger, P., ‘“Die Hemel vertel die eer van God”: Natuur, Skriftuur en die bidder in Psalm 19’, in: *Verbum et ecclesia JRG 23 (1)*, Pretoria 2002, 111-124
- Lettinga, J.P., *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, Leiden 2000
- Mowinckel, S., *The Psalms in Israel's Worship (I/II)*, Oxford 1962
- Oeming, M., ‘Auf der Suche nach Verbindungslinien – Psalm 19 als Ganzheit betrachtet’, in: *Verbindungslinien* (Festschrift für Werner H. Schmidt zum 65. Geburtstag / hrsg. Von Axel Graupner, Holger Delkurt und Alexander B. Ernst; unter Mitarb. von Lutz Aupperle), Neukirchen-Vluyn 2000, 249-263
- Ploeg, J.P.M. van der, *Psalmen, dl. I* (BOT, nr. 7B), Roermond 1971

- Ploeg, J.P.M. van der, 'Psalm XIX and some of its Problems', in: *Jaarbericht van het vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Ex Oriente Lux 17*, Leiden 1963, 193-201
- Rahlf's, A., *Psalmi cum Odis* (Septuaginta, nr. 10), Goettingen 1931
- Ridderbos, J., *De Psalmen, dl. 1* (COT), Kampen 1955
- Ridderbos, Nic.H., *De Psalmen (Korte verklaring der Heilige Schrift)*, Kampen 1962
- Seybold, K., *Die Psalmen* (HAT I, nr. 15), Tübingen 1996
- Schmidt, H., *Die Psalmen* (HAT I, nr. 15), Tübingen 1934
- Spieckermann, H., *Heilsgegenwart. Eine Theologie der Psalmen*, Göttingen 1989
- Talstra, E., *Oude en Nieuwe Lezers, Een inleiding in de methoden van uitleg van het Oude Testament*, Kampen 2002
- Uchelen, N.A. van, *Psalmen* (POT), Nijkerk 1971
- Vriezen, Th.C. en A.S. van der Woude, *Oudisraëlitische & Vroegjoodse literatuur*, Kampen 2000
- Waltke, B.K. and M. O'Connor, *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*, Indiana 1990
- Zyl, A.H. van, 'Psalm 19', in: *Biblical Essays*, Potchefstroom 1966, 142-158